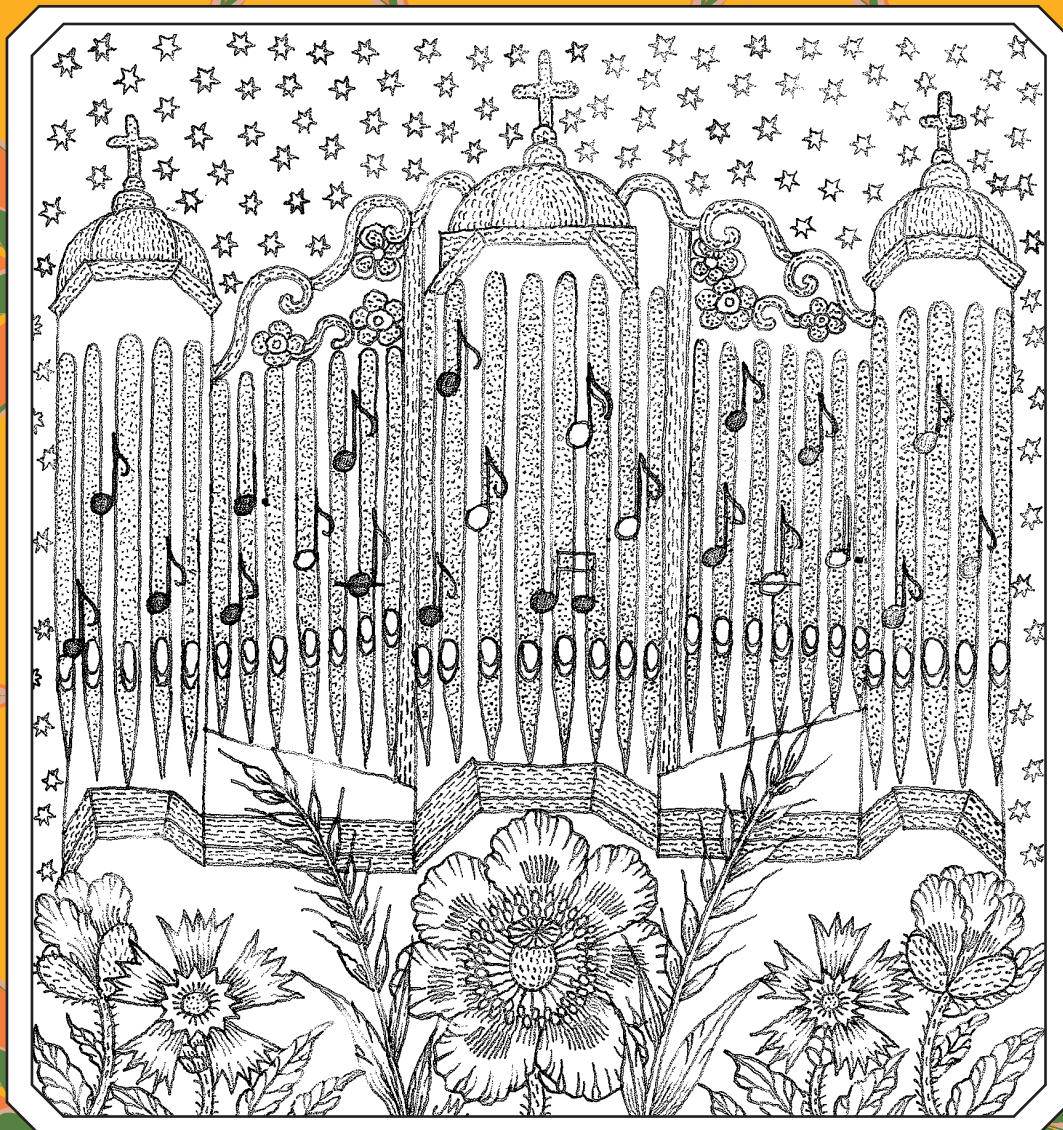

SULANE

TALLINNA KAARLI KOĞUDUSE AJAKIRI

Me ei ole kirjatähe, vaid Vaimu sulased,
sest kirjatäht suretab, aga Vaim teeb elavaks.
/2Ko 3:6 järgi/

Maara Vindi illustatsioon

1	Juhtkiri	Toimetuse
2	Paavst Franciscuse kõne oikumeenilisel kohtumisel noortega Kaarli kirikus	
3	Püha Cecilia	Ain P. Leetma
9	Põuane suvi	Maara Vint
10	Üks visa balti kodanlane. Ülalinna kodanikkonna esindajana (1848–1862)	Paul Th. Falck
19	Koguduse töötajad. Noor ja tegus. <i>Intervjuu Kaarli koguduse koorijuhi Pärtel Toomperega</i>	Saima Sellak-Martinson Küllli Saard
21	Muusikatöö. Mihkel Lüdig Kaarli kirikus	Ene Pilliroog
23	Muusikatöö. Walckeri oreli remondist	Toomas Mäeväli
26	Pilte pillide kuningast	Anu Allikvee

EELK Tallinna Toompea Kaarli Kogudus

Toompuiestee 4, Tallinn 10142

Telefon 619 9100

e-post: tallinna.kaarli@eelk.ee

kodulehekülg: kaarlikogudus.ee

Sulane. Tallinna Kaarli koguduse ajakiri, ISSN 1406-8168;

tiraaž 275; ilmub kaks korda aastas

Trükikoda: Dipri OÜ

Toimetuse: Külli Saard, Saima Sellak-Martinson

Keeletoimetaja: Rolf Liiv

Küljendaja: Külli Saard

Arvelduskontod: SEB, arve: EE171010022004706006

Swedbank, arve: EE392200221011214295

Juhtkiri

Hõisake Issandale, kogu ilma-
maa, tõstke hõisates häält ja män-
gige temale! Mängige Issandale
kandle, kandle ja laulude häälega!
Trompetite ja pasunate häälega
hõisake kuningas Issanda ees!
(Ps 98:4–6)

Tõesti, kui pisut mõelda,
leiame palju põhjuseid, miks
Issandat tänada ja kiita! Olgu

selleks võrratu sügisene loodus,
kordaläinud ettevõtmised tööl
või pereelus toimunu, ikka tasub
märgata Jumala armu ja hoolit-
sust meie igapäevaelus.

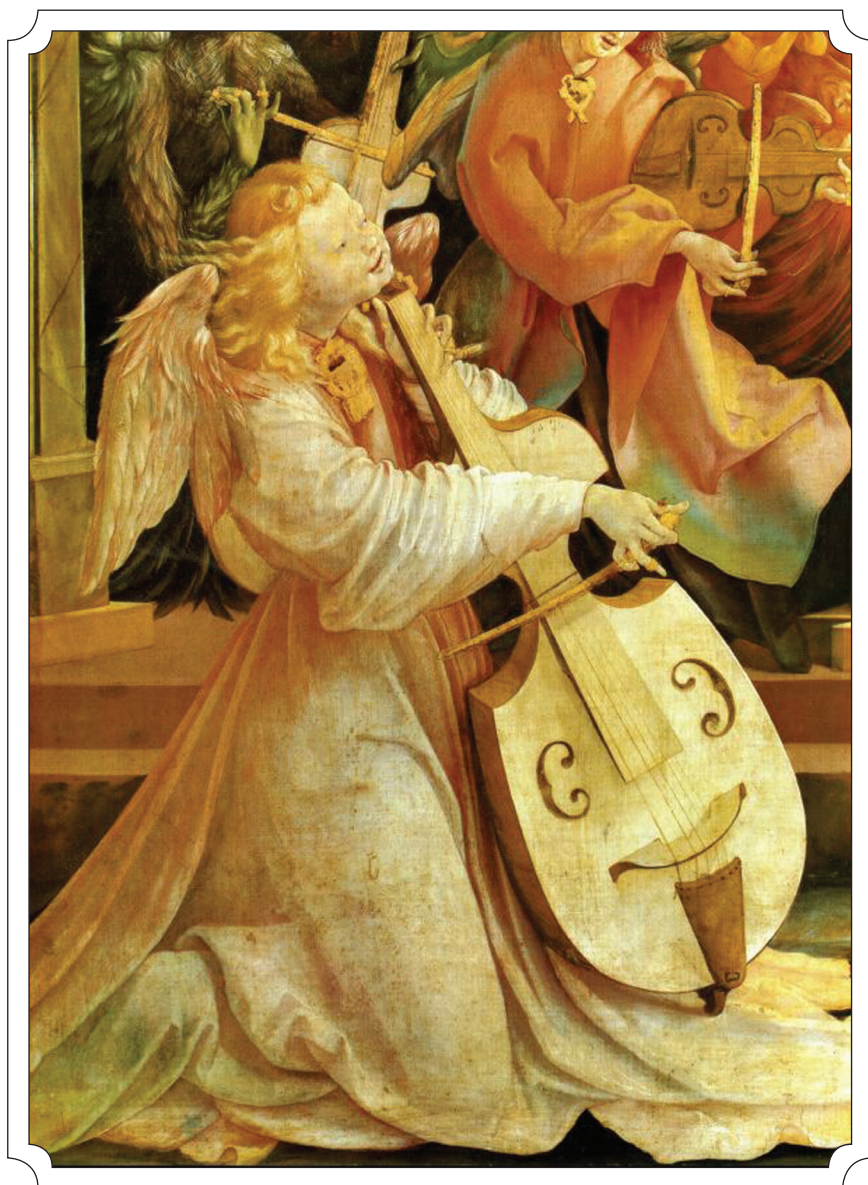
Ka meie kirikus toimunu eest
on vägagi põhjust Jumalat tänada:
suurepärase Walckeri orel läbis
põhjaliku taassünnikuuri ning
saab nüüd veelgi vägevamalt

Jumala ülistuseks hõisata! See-
tõttu on käesolev Sulase number
suuresti muusikateemale pühen-
datud: oreli põhjalikust remon-
dist kirjutab orelimeister Toomas
Mäeväli, kirikumuusika ja -muusi-
kute kaitsepühakut püha Ceciliat
tutvustab Isa Ain Peetrus, kunsti-
ajaloolane Anu Allikvee käsitleb
läbi ajaloo oreli kujutamist kuns-
tis. Tuntud muusikust ja organis-
tist Mihkel Lüdigist, kes on ju
ka omal ajal Kaarli kiriku orelil
musitseerinud, kirjutab pikemalt
muusikateadlane Ene Pilliroog ja
lugeda saab ka intervjuud kogu-
duse tänase kontsertkoori ja las-
tekollektiivide dirigendi Pärtel
Toomperega.

Septembrikuus sai meie kogu-
dusele osaks suur au võõrustada
paavst Franciscust tema Tallinna-
visiidi raames. Käesolevas aja-
kirjas avaldamegi kõne, mille ta
pidas Kaarli kirikus toimunud
noortekohtumisel. Veel saab
lugeda südamlikku mõtisklust
Maara Vindilt ja lõpetame järje-
jutuna ilmunud mälestused meie
kiriku ehituse eestvedajast Hans
Heinrich Falckist.

Lahket lugemist!

Sulase toimetis

Matthias Grünewald. Ingel mängib muusikat.

Paavst Franciscuse kõne oikumeenilisel kohtumisel noortega Kaarli Kirikus

Kallid noored sõbrad, tänan teid sooja vastuvõtu, teie laulude ning Lisbeli, Tauri ja Mirko tunnistuste eest. Olen tänulik Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskopile Urmas Viilmale tema lahkete tervitussõnade eest, samuti Eesti Kirikute Nõukogu presidendi peapiiskop emeeritus Andres Põderi, Eesti Apostelliku Administraatori piiskop Philippe Jourdani ja erinevate Eesti kristlike ühenduste esindajate kohalviibimise eest. Samuti olen tänulik proua Vabariigi Presidendi kohalviibimise eest.

Alati on tore kokku tulla, rääkida lugusid oma elust ning jagada üksteisega mõtteid ja igatsusi;

samuti on tore kohtuda meil, kes usume Jeesusesse Kristusesse. Nendes kohtumistes täitub Jeesuse unistus pühal õhtusöömaajal: "Et kõik oleksid üks... et maailm usuks" (Jh 17:21). Kui püüame end näha teelistena, kes üheskoos rändavad, õpime avama usalduses oma südant teekaaslastele ilma kartuse ja umbusuta, jälgides vaid seda, mida tõeliselt otsime: rahu meie Ainujumala palge ees. Nii nagu rahu loomine on kunst, nõnda on ka usaldama õppimine kunst ja selles on ka õnne allikas: "Õndsad on rahutegijad" (Mt 5:9). Ja seda teekonda, seda rännakut me ei läbi ainult usklikega, vaid kõigiga. Kõigil on meile midagi öelda. Meil on kõigile midagi öelda.

Selle kiriku võimsal apsiidi-

maalil näeme üht fraasi Püha Matteuse evangeeliumist: "Tulge minu juurde kõik, kes olete väevatud ja koormatud, ja mina annan teile hingamise" (Mt 11:28). Teie, noored kristlased, võite samastuda mõningate selles evangeeliumi osas väljendatud mõtetega. Eelnenud lugudes ütleb meile Matteus, et Jeesus hakkas kurvastust tundma, et teda kuulanud inimesed ei mõistnud, mida ta öelda tahtis (vrd Mt 11:16–19). Ka teie, noored, tunnetate tihtilugu, et teid ümbritsevad täiskasvanud ei tunnusta teie soove ja ootusi; vahel teid väga õnnelikena nähes muutuvad nad kahtlustavaks; ja kui nad näevad teid millegi pärast murelikena, ei võta nad seda piisavalt tõsiselt. Peatselt toimuva noortele pühendatud sinodi eel-

Foto: Erik Peinar

Paavst kõneleb noortekohtumisel Kaarli kirikus

sel nõupidamisel väljendasid paljud teist soovi, et keegi oleks teile teekaaslaseks, kes suudaks teid mõista ilma arvustamata ja oleks võimeline kuulama ja vastama teie küsimustele (vrd Noortele pühendatud sinod, Instrumentum Laboris, 132). Meie kristlikud kirikud – ja ütleksin seda iga institutsionaalse usuorganisatsiooni kohta – loovad teinekord atmosfääri, mis muudab meie jaoks lihtsamaks rääkimise, nõuandmise, oma kogemuste põhjal kõnelemise, selle asemel et kuulata, võtta vastu väljakutseid ning õppida sellest, mida läbi elame. Kristlikud kogukonnad sulguvad tihti endasse, enesele seda teadvustamata, ja ei kuula teie muresid. Teame, et sa soovid ja eeldad, et "sinu kaaslaseks ei oleks järeleandmatu kohtunik või kartlik ja ülikaitsev lapsevanem, kes tekitab sõltuvustunde, vaid keegi, kes ei pelga oma nõrkust ning on võimeline endas kui saviastjas peituva aarde särama lööma (vrd 2 Kr 4:7)" (ibid 142). Olen täna siin, et öelda teile: tahame nutta koos teiega, kui teie nutate, saada osa teie kordaminekutest, jagada teie rõõme ja aidata teil olla Issanda järgijad. Teie, poisid ja tüdrukud, noored, teadke seda: kui üks kristlik kogukond on tõeliselt kristlik, siis ta ei püüa pöörata teisi enda usku. Ainult kuulab, võtab vastu, saadab sind, aga ei sunni midagi peale.

Edasi kurdab Jeesus linnade üle, mida ta oli külastanud ja kus ta oli teinud vägevaid imetegusid ning osutanud suurt hoolivust ja

lähedust. Jeesus oli rahulolematu nende võimetuse üle mõistma, et tema pakutav muutus on paki-line ja edasilükkamatu. Ta isegi ütleb, et nad on tõrksamad ja kangekaelsemad kui Soodom (vrd Mt 11:20–24). Kui meie, täiskasvanud, keeldume tunnistamast mõnd ilmselget olukorda, siis öelge meile otse: "Kas te siis ei mõista seda?" Mõned otsekohe semad teie seast võiksid isegi öelda: "Kas te siis ei taipa, et keegi ei kuula teid enam ega usu seda, mida tahate edastada?" Meie ise peame muutuma; peame mõistma, et tahtes teie kõrval olla, peame muutma mitmeid olukordi, mis teid viimaks eemale tõukaksid.

Teame – nagu te olete meile öelnud – et paljud noored ei pöördu meie poole, sest nad ei tunne, et meil oleks neile midagi tähendusrikast öelda. See on kole, kui üks kirik, üks kogukond, käitub nii, et noored hakkavad mõtlema: "Neil pole mulle mitte midagi eluks vajalikku öelda." Mõned paluvad selgelt end rahule jätta, kuna tajuvad Kiriku kohalolu tülika ja isegi ärritavana. Ja see on õige. Neid pahandavad seksuaalsed ja majanduslikud skandaalid, millele ei vastata selge hukkamõistuga, samuti meie valmisolematus noorte inimeste elusid ja tundlikkust tõeliselt hinnata, ning passiivne roll, mida neile omistame (vrd Noortele pühendatud sinod, Instrumentum Laboris, 66). Need on vaid mõningad teie poolsed etteheited. Tahame neile vastata; nagu te ise

väljendasite, tahame olla "läbi paistev, külalislahke, aus, inimestele avatud, suhtlev, ligipääsetav, rõõmus ja interaktiivne kogukond" (ibid 67), see tähendab, kogukonda ilma hirmuta. Hirmud panevad meid endasse tõmbuma. Hirmude surve muutu teiste uskude suhtes pealetükkivaks ja püüame neid enda usku pöörata. Ja teine asi on vennaskond: avatud süda ja vennalik embus.

Salmides, mis eelnevad vahe-tult siinsele altarimaalile jäädvustatud evangeeliumi sõnadele, hakkab Jeesus Isa ülistama. Ta teeb seda mõistes, et need, kes tõesti aru said, kes tõesti mõistsid tema sõnumi ja isiku tähendust, on väetid ja lapsed – need, kellel on lihtne ja avatud hing. Nähes teid kõiki siin üheskoos ja ühiselt laulmas, lisan ka oma hääle Jeesuse häälele ning imetlen, et hoolimata meie puudulikkusest tunnistusest avastate te jätkuvalt Jeesust meie kogukondades. Sest me teame, et kus on Jeesus, seal on alati uuemine; seal on alati uued võimalused pöördumiseks ja kõige kõrvale heitmiseks, mis eraldab meid Temast või meie vendadest ja õdedest. Kus on Jeesus, seal on elul alati Püha Vaimu maik. Teie, kes olete täna siin, peegeldate seda imetlust, mida Jeesus tundis.

Niisiis, korrakem Tema sõnu: "Tulge minu juurde kõik, kes olete vaevatud ja koormatud, ja mina annan teile hingamise" (Mt 11:28). Ent öelgem seda veendumusega, et üle kõigi meie piiride ja lahkkelide on Jeesus jätkuvalt selleks põhjuseks, miks me

siin oleme. Teame, et ei leidu suuremat meelerahu sellest, kui laseme Jeesusel oma koormaid kanda. Teame samuti, et paljud inimesed ei tunne veel Teda ning elavad kurbuses ja segaduses. Üks teie kuulus laulja väljendas umbes kümme aastat tagasi kirjutatud laulus: „Armastus on surnud, armastus on läinud, armastus ei ela enam siin“ (Kerli Kõiv, „Armastus on surnud“). Palun, ei! Teeme nii, et armastus oleks elus – seda peame me kõik tegema. Paljud inimesed on seda kogenud: nad näevad, kuidas vanemate armastus lõpeb ja vastabiellunute armastus hääbub peatselt. Nad kogevad südamevalu, kui kellelegi ei lähe korda, et nad peavad töö leidmiseks emigreeruma või kui nende peale vaadatakse viltu, sest nad on välismaalased. Võib tunduda, et armastus on surnud, nagu ütles Kerli Kõiv, kuid me teame, et see ei ole nii, ning meil on oma sõna öelda ja sõnum jagada, mitte suurte sõnade, vaid paljude tegudega. Sest teie olete pigem kuvandite ja tegutsemise kui arutluse ja teooria põlvkond.

Ja see just meeldib Jeesusele, kuna Ta käis ringi, tehes head ning surres eelistas ta sõnadele rabavat sõnumit ristist. Oleme ühendatud oma usu läbi Jeesusesse ning ta ootab nüüd, et viiksime teda kõigi nende noorte juurde, kelle elu mõte on kadunud. Ja ka meil usklikel on risk kaotada elu mõte. Ja see juhtub siis, kui meie, usklikud, oleme ebamäärased. Võtkem koos vastu see uudsus, mille Jumal meie ellu toob; see uudsus, mis sunnib meid minema taas paikadesse, kus humaansus on kõige enam haavatud. Sinna, kus inimesed välise pinnapealse mugandumise varjus jätkavad vastuse otsimist elu mõttele. Ent me ei lähe kunagi üksinda: Jumal tuleb meiega koos, „Ta ei karda äärealasid, ta ise sai üheks neist (vrd. Fl 2:6-8; Jh 1:4). Kui meil on julgust minna äärealadele, leiame teda seal, sest Jeesus on läinud enne meid venna või õe juurde, kes kannatab ja on kõrvale lükatud. Jeesus on juba seal.“ (Gaudete et Exsultate, 135).

Poisid ja tüdrukud, armastus ei ole surnud, ta kutsub ja saadab meid. Ta palub ainult seda, et avaksime oma südame. Ta kutsub meid ja läkitab meid välja. Palugem apostellikku tugevust, et viia evangelium inimesteni – pakkudes seda ilma peale suru-

Foto: Erik Peinar

Peapiiskop Urmas Viilma, paavst Franciscus ja koguduse õpetaja Jaak Aus

mata – ja mitte teha oma kristlikust elust mälestuste muuseumi. Kristlik elu on elu, on tulevik, on lootus! Ta ei ole muuseum. Aidaku meid Püha Vaim näha ajalugu ülestõusnud Jeesuse valguses, et Kirik, meie kirikud, oleksid valmis minema edasi, võttes vastu üllatusi Issanda käest (vrd. Ibid. 139), leides taas tõelise nooruslikkuse, Pruudi rõõmu ja ilu, millest rääkis Mirko, kes läheb oma Issandaga kohtuma. Issanda üllatused. Issand üllatab, sest elu üllatab meid alati. Lähme edasi, nende üllatustele vastu. Aitäh!

PÜHA CECILIA

Hea „Sulase“ lugeja! Taas on kätte jõudnud sügis ning loodus hakkab ennast tasakesi magama sättima. Enne aga pillutab ta meid üle oma värvidega, nagu andes ka omalt poolt tänu Loojale ja loodule. Sellel aastaajal liiguvad meie mõtted möödunu peale ja anname oma südames tänu elu kingituse eest ning ka meie valmistume tasakesi pimedamaks ja külmemaks ajaks. Kuid ka seda siiski selleks, et luua rohkem valgust ja soojust meie hinges. Nii tore on siis vaiksetel hetkedel reisida oma kujutlusmaailmas erinevatesse aegadesse ja paikadesse. Käesolev „Sulase“ number viib meid selle artikliga tagasi Antiik-Roomasse, et püüda natukenegi teada saada Püha Cecilia elust ja tema pärandist. Pean kohe tunnistama, et see teekond ei anna meile palju ajalooliselt kindlat materjali, sest enamik, mida selle vakra ja usuga täidetud naise kohta teame, toetub pärimustele ja legendidele.

Teame, et Püha Ceciliat tuntakse kirikumuusika ja kirikumuusikute kaitsepühakuna. Miks on see nii? Millele see tugineb? Mida teame tema elust? Usun, et nii mõnelegi küsimusele leiame vastuse, kuid võib-olla kerkivad esile uuedki küsimused, millele siin vastuseid ei leia. Usun, et ka selles pole midagi halba. Üks väike ajalooline ekskursioon isenesest ei tee aga kunagi paha.

Elulugu

Nagu juba mainitud, on Püha Cecilia (ladina keeles *Sancta Caecilia*) kirikumuusika ja kirikumuusikute kaitsepühak. Tema austamine ehk kultus on levinud nii ladina kirikus kui ka idakirikus. Roomakatoliku kiriku esimeses missakaaanonis on ära mainitud kaheksa naispühaku nimed. Ning nende kaheksa väljavalitu hulka kuulub ka Püha Cecilia.

Nii nagu paljude teiste pühakute elulugude puhul, on ka Püha Cecilia elule rajanevad faktid seotud enamuses legendidega. Toetudes tema tegude raamatule, mis tõenäoliselt kirjutati 5. sajandil, kuulus ta jõukasse senaatorlikku perekonda, mistõttu sai temast kristlane juba maast-madalast. Ta võttis omaks askeetliku eluviisi, mis oli tolle aja kristlaste hulgas väga populaarne. Sellise eluviisi juurde kuulus kotiriiete kandmine, palvetamine ja range paastumine. Kuna see oli juba varem tema vanemate poolt nõnda korraldatud, siis astus Cecilia abielu. Tema tegudes on kirjas: „Sel ajal, kui mängis ilmalik muusika, laulis Cecilia oma südames kii-dulaule Jeesusale, oma tõelisele peiule“. Pärast laulatsetsere-mooniat ja pidustusi andis Cecilia Valeriusele pulmakambris teada, et ta on armastatud ingli poolt, kes suurima armukadedusega kaitseb tema neitsilikkust. Ning seega hoiatas ta Valeriust, et too

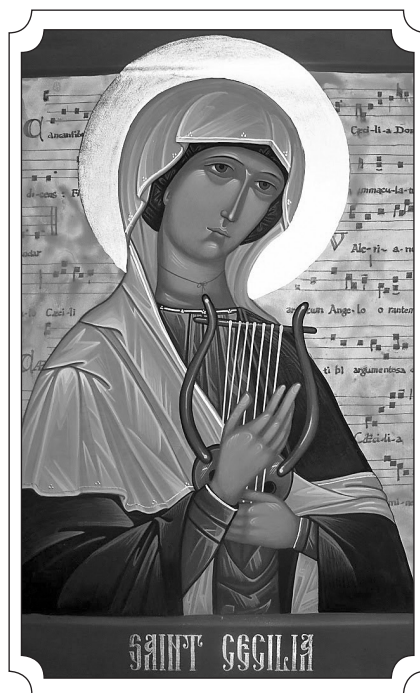
ei rikuks tema neitsilikkust ja puhtust. „Mul on ingel, kes mind armastab ning valvab minu ihu üle, kui olen ärkvel ja kui magan. Ning kui ta avastab, et sa püüad pettusega või valearmastuses puudutada mu ihu, siis hävitab ta sind ilmtingimata. Kui aga armastad mind pühas puhtuses, siis armastab mu ingel ka sind, nagu ta armastab mind ning ta külvab sind üle oma armuga.“

Valerius palus, et ta saaks isiklikult selle ingligna kohtuda. Kuna Cecilia oli veendunud, et Valeriusest peab saama kristlane, siis saatis ta Valeriuse Via Appial elava paavst Urbanuse juurde. Valerius oli sellega nõus ja ta pöördus Cecilia juurde tagasi kristlasena. Olles tagasi jõudnud, näha ta Ceciliat oma kambris palvetamas. Tema kõrval seisis ingel leegitsevate tiibadega ning nende mõlema peas oli kroon liiliate ja roosidega, mis on puhtuse ja armastuse sümbolid.

Kui Valeriuse vend Tiburtius neile külla tuli, tunnetas ta kohe, et nende kahe vahel valitses jumalik rahu. Ajendatuna sellisest sisemisest rahust sai ka temast kristlane. Ning sellest hetkest alates pühendasid mõlemad vennad oma elu täielikult halastustööle. Nende peamiseks tegevuseks oli abivajajatele almuste jagamine ja

hukatud märtrite matmine. Siinjuures on oluline ära mainida asjaolu, et tollel ajal kannatasid kristlased pideva tagakiusamise all. Avalik usutunnistamine tähendas tihti surmaotsust. Seega mõistis tolleaegne Rooma prefekt Turcius nad mõlemad sellise eluviisi eest surma ning selle otsuse pidi täide viima Maximus. Kuid midagi nendes isikutes mõjutas Maximust sedavõrd, et ka tema ise pöördus ristiusku. Loomulikult tähendas selline teguviis surmaotsust ka Maximusele endale ja seega hukati nad kõik kolm koos. Cecilia ise mattis nende kehad kõik ühte hauda.

Selleks hetkeks oli Ceciliasaanud Rooma prefekti poolt tagaotsitav isik. Olles auliselt andnud tunnistust oma usust, mõisteti Cecilia lämbumissurma tema enda kodus. Kuid see meetod ei mõjunud vähimalgi moel Ceciliale, kes oli määratud suurema kuumaks köetud vannitoas, kust pidid otsa saama hapnikuvarud. Prefekt andis korralduse, et Cecilia tuleb hukata pea maharaiumise läbi. Cecilia hukkamiseks määratud timukas proovis mõõgaga kolm korda tema pead raiuda, kuid ei suutnud teda hukata. Pärast neid katseid kohkus timukas sedavõrd, et jooksis sündmuspaigalt minema, jättes Cecilia veritseva kaelaga sinnapaika. Cecilia elas pärast seda veel kolm päeva, mille jooksul püüdis jagada kogu oma vara vaestele ning andis teada, et pärast tema surma tuleb ta kodukohta rajada kirik. Legendi järgi veetis Cecilia oma elu viima-

sed päevad Issandale kiituselaule lauldes. Piiskop mattis Cecilia Püha Callixtuse katakombidesse, samasse kambriisse koos Rooma piiskoppidega.

Ajalooline Cecilia

Kuna Cecilia on üks tuntumaid pühakuid antiikkristlusest alates, siis tähistati tema mälestuspüha juba neljandal sajandil. Kuid mis puudutab konkreetseid daatumeid, siis valitseb siin siiski suur segadus. Segadus valitseb ka Cecilia matmispaiga ümber. Varajased keskaegsete matmispaikade juhised annavad teada, et Cecilia maeti Via Appial asuvasse Callixtuse katakombi samasse kambriisse, kuhu olid maetud ka Rooma piiskopid (paavstid) kolmandast sajandist. 19. sajandi itaalia arheoloog Giovanni Battista de Rossi määratles Cecilia matmispaigaks samuti Callixtuse katakombi kambri, mis aga asub piikop-

pide matmiskambri küljes, mille seinas tõenäoliselt seisis kunagi sarkofaag. Hiljem sinna juurde lisatud freskodel on kahel korral kujutatud rikkalikult rietatud naisfiguuri. Paavst Urbanust, kes on seotud Püha Ceciliaga tema märtritegudes, on kujutatud ühel korral.

Antiikne kirik Roomas Trastevere linnaosas on vaieldamatult pühendatud Pühale Ceciliale. Nii nagu paljude teiste antiiksete Rooma kirikute puhul, mis on kingitud jõukate pühakute poolt ja kelle nime need kannavad, on tema märtritegudes selgelt kirjas, et selle vara annetas Cecilia enne oma surma. Tuginedes aga De Rossi uurimustele võib oletada, et see vara kuulus Cecilia perekonnale ja et sellest „kinnisvarast“ sai kiriku omand hilisema annetuse läbi.

Püha Cecilia martüüriumi (märtrisurma) teod, millest on tuletatud ka tema elulugu, on pärit umbes viienda sajandi keskpaigast ning eksisteerivad paljudes antiiksetes käsikirjades. Need teod on tõlgitud ladina keelest ka kreeka keelde ning neid kasutati missadel eelpalvetes. Kahjuks ei ole neil materjalidel aga suurt ajaloolist väärtust. Seega on siin tegemist paljuski nõ ajaloolise kaunistusega, mis on lisatud hiljem ja täidetud erinevate legendidega.

Ajalooliseks tõsiasiaks on aga tunnistatud Cecilia seos Valeriuuse, Tiburtinuse ja Maximusega. Need kolm märtrit olid tõesti maetud Via Appia katakombidesse. Kuid

nende kolme omavaheline suhe ei saa olla ajalooliselt kindlalt määratletud. Siia juurde lisandub veel asjaolu, et me ei tea täpselt Cecilia märtrisurma daatumit. Mõned ajaloolised allikad paigutavad Cecilia surma Marcus Aureliuse valitsemisaega (umbes 177. aastal). Ning samas on neid, kes asetavad tema märtrisurma Diocletianuse tagakiusamise perioodi (umbes 300. aasta paiku). Leidub aga neidki, kes määratlevad tema hukkamisajaks neljanda sajandi. Kindlaimaks ajalise määratlemise kriteeriumiks on märtrite hauakambrite asetus katakombides ning Cecilia hauakambri lähedus paavstide krüptile. Callixtuse katakombide kõige varajasem osa pärineb teise sajandi lõpust. See oleks siis varaseim võimalik daatum, ning hiliseim oleks kolmanda sajandi keskpaik.

Hilisem kultus ja pärand

Missade kogumikus *Sacramentarium Leoniam*, mis saavutas oma lõpliku vormi viienda sajandi lõpuks, on viis protsenti missadest pühendatud Pühale Ceciliale. Temale pühendatud kirik Rooma linnas Trastevere linnaosas ehitati ümber paavst Paschalis I (817–824) ajal. Paavsti kavatsus oli tuua Cecilia pühad säilmed just siia paika, kuid ta ei suutnud neid kohe leida ning kahtlustas, et lombardlased olid need ära varastanud. Püha Cecilia ise ilmutas end talle ning andis teada, et ta ei annaks alla oma otsingutes. Ning üsna pea leiti Cecilia säilmed Pretextatuse katakombidest. Arvatavasti viidi need

sinna üle Callixtuse katakombidest, et päästa need lombardlaste kätte sattumisest.

Püha Cecilia reliikviad – koos Valeriuse, Tiburtiuse ja Maximuse, ning ka paavstide Urbanuse ja Luciuse reliikviatega – maeti Cecilie kiriku altari alla Trastevere linnaosas. Sellest ajast alates levis Cecilia kultus kiiresti ja paljud kirikud pühendati just tema nimele.

Cecilia kiriku restaureerimise ajal, mis leidis aset 1599. aastal, lubas kardinal Sfrondato kiriku altarit ja selle alust uurida, mille tulemusena leiti kolm sarkofaagi pühakute reliikviatega. 20. sajandi arheoloogilised kaevamised kiriku all tõid esile Antiik-Rooma aegse maja varemed. Kiriku kesklöövi alt avastati maa-alune rikkalikult kaunistatud kabel. Kiriku küljekabeli alt leiti oletatavasti vanni osad, milles Ceciliat püüti hukata. Varaseimad kristlikud teosed kujutavad Ceciliat märtrikrooniga, palvetavas asendis. Alates keskajast on Ceciliat kujutatud kunstis väga tihti.

Muusikute kaitsepühak

Alates 14. ja 15. sajandist on Ceciliat kujutatud kristlikus kunstis orelit mängimas. Siinjuures on püütud rõhutada seika tema laulatusteremooniast, mil ta ilmaliku muusika ajal laulis oma südames kiituselaulu Kristusele. Kui 1584. aastal asutati Roomas Muusikaakadeemia, siis valiti justnimelt Püha Cecilia selle uhke ja uue asutuse patrooniks. Sellest ajast alates levis pühendumus Ceciliale

kui muusikute kaitsepühakule üle kogu maailma. Tänapäeval kujutatakse teda kõige sagedamini orelit mängimas.

Püha Cecilia muusikas Ja kunstis

16. sajandi teiseks pooleks olid kogu Euroopas väga laialt levinud festivalid, mis olid pühendatud Pühale Ceciliale. Varajasim neist leidis aset Normandias. Sajand hiljem kandus see komme üle La Manche'i väina Inglismaale. Festivalil, mis leidis aset 1683. aastal, esitati kolm kiituselaulu Ceciliale, millele kirjutas muusika Henry Purcell.

Muusikat Püha Cecilia auks on kirjutanud ka Herbert Howells. Alessandro Scarlatti ja Charles Gounod on Pühale Ceciliale kirjutanud ka missamuusika. Licinio Refice aga on Ceciliale pühendanud lausa ooperi.

1984. aastal esitasid Lotta Pedersen ja Göran Folkestad Rootsi kuulsal muusikafestivalil Melodifestivalen laulu „Püha Cecilia“ (*Sankta Cecilia*). Ameerika pop-rokkansambel Jars of Clay kasutas oma 2007. aastal välja antud jõulualbumi avaloona lugu „Püha Cecilia kingitus“.

Lugematul arvul maalidel ja vitraažidel on kujutatud Ceciliat mängimas orelit, tšellot või viiulit – pillid, millega Püha Cecilia ise ei olnud kokku puutunud. Tuntumatest kunstnikest on teda maalikunstis kujutanud Raffael, Rubens, Domenichino, Reni, Gentileschi ja paljud teised.

Tõeline meistriteos on Carlo

Maderna loodud marmorskulptuur „Püha Cecilia märtrisurm“. See kujutab Püha Ceciliat lamavas asendis, olles saanud hoobi oma timukalt. See skulptuur asub Roomas Püha Cecilia kirikus peaaltari all.

Usun, et üks ilusamaid kingitusi, mida saab palverändur Roomas endale teha, on külastada Püha Cecilia kirikut Trastevere linnaosas. Vaimne kogemus, mille palverändur sealt saab, jääb meelde kogu eluks. Nii võimas on selle pühaku mõju läbi sajandite tänasesse päeva. Juba kirik ise on tõeline vaatamisväärsus.

Kokkuvõtteks

See oli vaid põgus ülevaade Püha Cecilia elust ja pärandist. Nagu juba artikli alguses mainitud, ei saa me väga detailselt määratleda tema elulugu. Kuid sellest kõigest palju olulisem on tema kiindumus Kristusesse kui Peigmeheesse ning tema ustavus kuni märtri-

surmani. Usun, et Püha Cecilia annab meile eeskujut, mida tähendab olla kristlane kuni lõpuni. Kui loeme pühakute elulugusid ning mõtleme nende tegudele, võib meil kergesti tekkida tunne, et see kõik on nii kerge ja ei nõua mitte midagi. Tegelikult on aga hoopis midagi muud. Kristuse järgimine kuni lõpuni on tahe kannatada Tema nimel, kes on meid armastanud enne, kui kogu maailm loodi. See on tahe taluda ja võtta kõik, mida Issand meie teele saadab, ning tahe ühendada kõik Temaga. Iga inimese võimet armastada saab mõõta tema võimega kannatada selle nimel, mida keegi armastab. Sellest kannatusest aga sünnib omakorda veelgi suurem armastus, mis kontrollib meie armastust jällegi kannatuses. Selles seisneb kristliku usu paradoks. Püha Cecilia andis sellest selgelt tunnistust. Ning millal iganes keegi mõtleb talle või vaatab teda kunstis või kuuleb teda muu-

sikas, siis ei teki mingitki kahtlust selles, et tema kiituselaul kestab veel.

Kirikukalendris tähistatakse Püha Cecilia püha 22. novembril.

Püha Cecilia palve

Armuline ja kõikvõimas Issand, kui me teame midagi Püha Cecilia kohta, siis on see asjaolu, et ta andis märtrisurma läbi tunnistust Sulle, kes Sa oled tema ustav ja jumalik Peigmees. Kuigi me ei tea midagi tema pillimängust, teame siiski seda, et ta kuulis ingleid laulmas. Anna Sina meile oma armu, Püha Cecilia eestkoste läbi, et meiegi võiksime rõõmustada oma südameis ning et laseksime end täita Sinu armuga ja taevaliku muusikaga. Juhi Sina meid muusika kingi läbi Sinu juurde, kes Sa elad ja valitsed, koos Isa ja Püha Vaimuga, üks Jumal, igavesest ajast igavesti. Aamen.

Isa Ain Peetrus

Põuane suvi

Aga meie, Sinu rahvas ja Su karjamaa lambad, täname Sind igavesti; me jutustame Sinu kiitust põlvest põlve.

Psalm 79:13

Soojad päikeselised ilmad olid alanud juba maikuus ja nii oli jätkunud läbi suve. Ilmad muutusid järjest kuumemaks ja vihma oli sadanud ainult mõned harvad korrad. Nii lämbet suve ei mäletanud isegi saja-aastased vanakesed.

Loodus kuivas ja ägas janu käes. Rohi oli kõrbenud ja ristikheinaõied närbunud. Puude ja põõsaste jõuvarud olid otsakorral ning lilled lausa kisendasid vihma järele. Mändide ja kuuskede okkad kollendasid. Viljapuud, mis tänu roh-

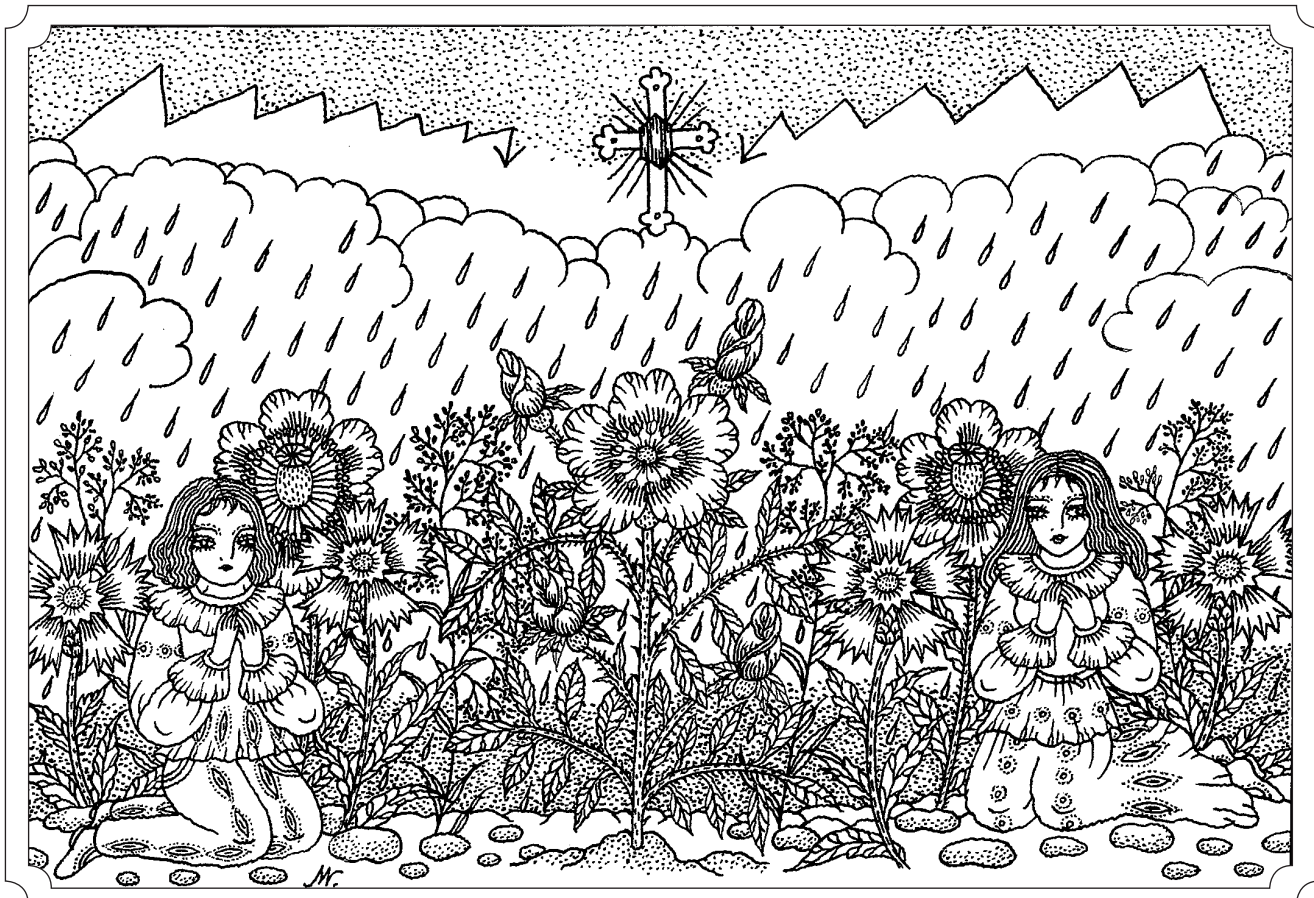
kele päikesepaistele rikkalikult vilja kandsid, tundsid õigusega, et vajavad vett vilja valmimiseks. Vili põldudel ikaldus põua käes, hein oli madal ja kidur. Inimesedki olid palavusest kurnatud.

Aga Jumala loodu ei tukkunud ega uinunud. Metsapuud kohisesid ja tänasid Jumalat Tema helduse eest, iga vihmapiisa ja jahutava tuulehoo eest. Metsalilled, nende seas aasanelgid, kellukesed, angervaksad, üheksaväigised, käokannused ja rukkililled, laulsid üheskoos Jumalat kiites tänulaulu. Nad tänasid päikesepaiste, kosutava hommikukaste ja iga vihmäsagara eest. Jumalat kiitsid kõik

loomad, linnud, liblikad ja mesilased. Nad tänasid neile kingitud elu eest.

Issandat tänasid ka Jumala lapsed, kiites Teda kõigi Ta heldete andide eest: selle eest, et joogivesi otsa ei lõppenud, et vili valmis ja maa andis kartuleid. Nad kiitsid Teda rikkaliku õunasaagi, valminud kurkide ja tomatite eest.

„Au olgu Jumalale ja tänu Jeesusele Kristusele!“ hõiskas iga elav hing, oli see siis lillekese või linnukese habras hing või patu poolt moonutatud inimese valulik

Maara Vint, 2018

hing, kes hüüdis oma Looja poole. „Anna, et ma usaldaksin end täielikult Sinu püha tahtmise hoolde!“

Jumal vaatas oma aujärjelt alla maa peale ja Tal oli hea meel oma loodu üle. Ta rõõmustas, et keegi ei nurisenud ning et kõigil jätkub tahet kiita ja ülistada oma Loojat, tänades Teda iga eluhetke eest.

Siis ilmutas Jumal oma väge. Taeva alla kogunesid tumedad pilved, müristas ja lõi välku. Jumala hää kohutas isegi uskmataid, kes tunnistasid oma südames: „Jumal

on tõesti olemas ja valitseb maailma üle.“

Vihma kallas nagu oavarrest. Äikesetormis peksid vihmapiisad taimi, aga see polnud valus. Lilled, puud ja põõsad naersid rõõmust vihma üle ning vihmapiisad helkisid nende palgeil nagu pärlid. Vihmasadu kestis mitu päeva. Tõsi küll, enam ei möllanud äikesetorm, vihma sabistas alla rahulikust taevast. Ilm muutus jahedamaks ja tõusis tuul.

Loodus ärkas uuele värsele

elule. Rohi muutus jälle roheli-seks, roosid hakkasid teist korda õitsema ning seemnedki pistsid peanupud sambla seest välja. Kui lillekesed õhtul oma õiekroonid sulgesid, sosistasid nad poolunes: „Jumal armastab meid.“

Kristuse kiituseks. Aamen.

*Maara Vint, Vääna-Jõesuus
10. augustil 2018. aastal*

Hans Heinrich Falckist järelejäänud ülestähenduste järgi avaldanud Paul Th. Falck. Riga, Verlag von Jonck & Poliewsky, 1914. Tõlkinud Alar Maas. Toimetanud Rolf Liiv.

Sel ajal oli Falck jõudnud vähemalt kolm korda oma kaaskodanikke paluda, et need kergendaks tema kui kaupmehe tööd kolmes auametis. Ikka jäid need palved tulemusteta, ikka paluti tal kohustusi edasi kanda. Sest muidu ei teaks, kellele võiks neid raskeltäidetavaid ülesandeid usaldada. Isegi tsiviilkuberner v Grünewald palus tal mitte arvestada üksnes juriidiliselt määratletud 3 aastaga, vaid jääda ka edaspidiseks – nii juhtuski, et Falck lasi end veenda. Ta ise ütleb: „Seega tuli mul iga Jumala päev, välja arvatud pühaja pidupäevad, ohverdada 4–5

Ülalinna kodanikkonna esindajana (1848–1862)

tundi parimat äriaega avalikkusele, ilma et sellest mingit kasu oleksin saanud. Aga rahalist kahju, mida need auametid tekitasid, ei olnud ärilises mõttes võimalik välja arvutada. Olin nii sunnitud omaenda tegevust kõrvalise asjana võtma ning kogu kodanikkonda esmatahtsaks pidama ning mul õnnestus väike ja vaene omavalitsus (kogukond) muuta suureks ja jõukaks. See toimus järgmiselt.

„Määratud 1848. aastal Ülalinna kodanikkonna eesotsa, õnnestus minu juhtimisel seda All-linna omaga võrreldes väikest kogukonda suurendada ja varsti koguni All-linna peade arvu poolest ületada. Seisaku tõi sellesse protsessi Krimmi sõda, mille ajal kuulutati välja piiramiseseisukord ning inglased blokeerisid sadama. Selle sõja ajal (1853–1855) oli Tallinna ja Eesti sõjakuberneriks hilisem Poola riigihoidja ja kindralfeldmarssal krahv Fr. Rembert

v Berg. Ta oli Todlebeni ehitatud meres paikneva kausspatarei Läänepatarei ees lasknud õhkida, kuigi insenerid olid andnud talle nõu varustada see Läänepatareist miinidega ja õhkida alles siis, kui vaenlasel peaks tõesti õnnestuma see hõivata. Ta käskis õhkida Rõperbahn'iks nimetatud villade eeslinna (aedlinnaosa), mis oli Läänepatarei taga ja peale selle veel osa Toompea eeslinnast. Selle vastu julgesid All-linna bürgermeister Girard de Soucanton ja Toomgildi oldermann teha ühe teise ettepaneku: parem oleks need villad ja aiad alles siis põlema panna, kui vaenlasel peaks tõesti õnnestuma Telliskoplis maabuda ja sealt edasi liikuda. Vihastunud vahelesegamise üle asjadesse, millest „tema piiratud truualama mõistus küll vaevalt midagi jagas“, kutsus sõjakuberner mõlemad härrad enda juurde ja ütles lühidalt: „Kui te selle eest hoolt

ei kanna, et villade omanikud 3 päeva jooksul oma varanatukese mujale paigutaks, saadan teid vastuhaku eest sõjakohtu alla ja lasen maha lasta.“

Oli meeldiv ja auväärne olla kodanikkonna esindajaks, kelle ülesandeks on nende heaolu silmas pidada. Ent nii pidi minema ja need eeslinnaosad tehti ennastlikult ja mõttetult maatas. „

Vihased tallinlased nimetasid seda sõjakuberneri sealtpaale ainult Berg-Reiperbanskiks.¹

Krimmi sõja järel tuli suurte muudatuste aeg nii Venemaal kui ka Tallinnale. Tallinn kuulus kindluste hulka. Juba Katariina II oli mõistnud, et Tallinnat ei saa kindluseks pidada. Oma suure, peaaegu valmis saanud kasarmute linnaku Lasnamäel (Lacksberg) tuletornide juures jättis ta lagunema. Sest valitsus leidis, et Paldiskis maabunud ja sealt Tallinna peale marssinud vaenlane võib Lasnamäelt linna tule alla võttes selle väheste tundidega rusuhunnikuks muuta. Niisiis peeti maapoolset kaitseliini (niisugust nagu hiljem Liibavis) strateegilises mõttes täiesti ebakohaseks. Tallinn kustutati nüüd kindluste nimekirjast. Tallinn puhkes nüüd äkitselt õitsele kaubalinnana. Kaubandus kasvas ja ülikiirelt hakkasid toimuma muutused. Nii import kui eksport kasvasid aasta-aastalt. Kui enne Krimmi sõda oli Tallinnal vaevalt 25 000 elanikku, siis nüüd, pärast sõja lõppemist ja

vallide maatas tegemist kahekoristus see arv peatselt. Eriti kiiresti kasvas elanikkond 70-ndatest aastatest alates, kui Tallinn sai pealinna ja Tartuga raudteeühenduse. Sellele linna arengule aitas Falck väga palju kaasa.

Võiks pakkuda huvi, mida ta selle kohta ütleb. Ta märgib, et need, kes neid aegu veel mäletavad, teavad, millises haletsusväärses olukorras oli veel 1855. aastal Toompea eeslinn. See eeslinn oli tol ajal tegelikult tõeline küla. Kindluse vallide ja laiade kraavidega ülalinnast eraldatud, seisis see seal nagu Tuhkatriinu ja oli „kassiks“ nimetatud eelkindlustuse järgi saanud pilkenime Kassisaba. Kes läbi selle tänavate sõitis, see riskis. Kui just mitte oma eluga, siis igatahes sellega, et võis pimedas iga hetk mingi teel leiduva prügihunniku tõttu mitte sillutisele, vaid porilompi sattuda. Sellises armetus seisukorras oli – sedavõrd kui ta kuulus Ülalinna juurde – ka suur Paldiskisse viiv maantee. Sellesse olukorda tõi muutuse üks sündmus juba enne Krimmi sõda. Ülestähendused teatavad selle kohta järgmist:

„1849. aasta suvel juhtus, et toonane troonipärija (abikaasa) ja pärastine keisrinna Maria Aleksandrovna (sünd Hessen-Darmstadt printsess), Aleksander II abikaasa, viibis Tallinnas Kadriorus. Oma kõigearmulisema külas käiguga kavatses ta austada toonast kõikvõimsat keiser Nikolai I ministrit krahv Alexander v Bencendorffi tema vaatamistvääriavas Keila-Joa lossis. Et nüüd jõuda selle looduslikus võlus üksilda-

sena seisva Eestimaa pärline², pidi Tallinnast väljuma Paldiski maanteed pidi. Keiserlike kõrguste kohaloleku tõttu pidi toonane Balti provintside kindralkuberner vürst Suvarov peatuma Tallinnas. Kui ta 14 päeva enne kõrgete harraste visiiti oli üle vaadanud teed, mida mööda need pidid siirduma Kadriorust Keila-Joale, ei olnud ta just vähe kohkunud. Ta lasi enda juurde kutsuda mõlemad Tallinna bürgermeistrid, juhtis nende tähelepanu Paldiski maantee haletsusväärsusele ning nõudis olukorra kohest parandamist – kui linn ei taha sattuda Kõigekõrgema ebasoosingusse.

„Kahjuks ei ole meie võimuses Toompea eeslinna asjus kaasa rääkida,“ oli vastuseks.

„Kelle võimuses siis? Ma ütlen teile: niipalju, kui mina olen näinud, on kõik Tallinna tänavad armetus olukorras, sillutis konarlik, päikesepaistel täis tolmu, vihma ajal aga porine.“ Seepeale sõandas juhtiv linnapea Dr. G. v Bunge oma vastulauses väita umbes vastupidist – nimelt, et All-linna tänavad polevat hoopiski nii halvad, niipalju kui tema neid on vaadanud. Siis katkes vürsti kannatus. Ta ütles: „Mulle näib, et vaatamata prillidele, mida kannate, olete ilmaaegu vaadanud. Tänavad on halvas korras, aga peavad saama otsekohe korda tehtud. Te olete mind, kindralkuberner, viinud erakordsesse kimbatusse, kuna tee, eriti Paldiski maantee, on kirjeldamatult halb.“

¹ Selle Rõperbahni kohta on võluv kirjeldus Leopold v. Pezoldi raamatus „Varjulõhed Tallinna minevikust“ („Schattenrisse aus Revels Vergangenheit“, Reval 1901).

² Vaata üksikasju W. Stavenhageni „Album baltischer Ansichten“, Band Estland, Schloss Fall.

„Teie kõrgusel võib täiesti õigus olla, ent – nagu öeldud – pole meil Paldiski maantee eeslinnas midagi öelda, sest varsti pärast Nunneväravat lõpevad meie alad ja algavad Toompea omad.“

Tallinna vana ajalooline jaotumine Üla- ja All-linnaks oli võrsetile teadmata ning pahaselt küsis ta: „Mis asja? Kes? Mis on Toompea? Kelle poole siis pöörduda, kui teil ei ole selles linnaosas sõnaõigust?“

Bunge vastas, et Toomgildi oldermanni Falcki poole. Teisele bürgermeistrile parun Girard de Soucantonile tehti nüüd ülesandeks saata otsekohe minu järele. Ta leidis mu juhuslikult kodust ja nii sõitsime koos vürsti juurde, kusjuures ta tegi mulle teatavaks, mis asjast seni oli räägitud. Lõpuks ta ütles: „Meie oleme oma osa kätte saanud, nüüd seadke Teie end valmis teise parandatud väljaande vastuvõtmiseks.“

Rahulikult astusin sisse, ent keda ma ei leidnud, oli kindralkuberner, kes oli lasknud mind kutsuda. Ta oli vahepeal käsutatud Kadriorgu troonipärija juurde ning jätnud mulle teate, et ma ta homme hommikul kell 8 üles otsiksin.

Nagu kästud, lasin endast järgmisel hommikul teatada ning kohe lasi ta mul enda juurde tulla. Ta ei olnud aga üksi. Politseimeister ooberst v Wolff oli tema juures juba kella seitsmest ning nagu ma hiljem sellelt oma healt sõbralt kuulsin, oli teda minu suhtes küsitletud. Ta jäi kohale, kui vürst hakkas mulle pidama sedasama

loengut Tallinna halbadest tänavatest. Viimaks arvasin olevat tulnud võimaluse sekkuda ta juttu, öeldes: „Vabandage, Teie kõrgeausus...“ Ent mul läks halvasti. Vastus kõlas: „Teie oodake! Mina räägin.“ Nii jäi mulle vaid võimalus ära kuulata tehtavad etteheited. Lõpetus oli siiski lepitav. Vürst ütles: „Teid on mulle soovitatud väga heast küljest kui teoinimest ja nii ma loodan, et kõik saab minu soovi ja tahtmise kohaselt tehtud.“ Mina vaidlesin sellele vastu – et pole mingeid vahendeid, Toompea kogukond on liiga vaene ... Ta ei lasknud mul aga lõpuni kõneleda, vaid vastas: „Vahendeid?! Esitage mulle kulud! Vahendid hangime. Kõige lähemal ajal ootan Tallinna mõningaid keiserliku perekonna liikmeid koos paljude kõrgete isikutega. Ja seega peavad Tallinna tänavad olema kõige kiiremas korras korda seatud. Maksku mis maksab! Muidu oleme kaotanud ja linn langeb Kõigekõrgema ebasoosingusse. Te teate nüüd täpselt, mis Teil tuleb teha.“

Nende sõnadega laskis ta mul minna ja mina kui vaese Toomkogukonna eestseisja ei teadnud, millest küll alustada. Ta ei olnud ju öelnud, et ta kulud kannab. Ütles küll, et „maksku, mis maksab!“, ent sellega ei olnud ta veel lubanud kulusid kinnitada. Ning sealt, kust midagi võtta ei ole (nagu minu vaesest kogukonnast), ei ole isegi keisril midagi võtta. Inimesena tänasin oma Loojat, kes on andnud mulle võimalused ja vahendid, mis võimaldavad kogu selle asja oma taskust kinni maksta.

Mõeldud, tehtud. Järgmisel päeval alustasin selle hirmsa mustuse äravedamisega, mis oli Paldiski maanteele aastatega kogunenud. Nii töötasin parimal heinatöö ajal oma inimestega (22 inimese ja 10 hobusega) üheksa päeva varahommikust hilisõhtuni. Vähe sellest, et tegin sellega endale kui ärimehele kõige suuremat kahju. Kogukonna au, see, et keiserlik perekond võiks oma pidulikus rongkäigus 10 minuti vältel Paldiski maanteel nagu parketil sõita, maksis mulle umbkaudu 300 rubla.³

Asja juures on märkimisväärne ka see, et ei kindralkuberner ega ka politseimeister ei leidnud aega talle rohkem tähelepanu pöörata. Tõenäoliselt arvas kindralkuberner ikka veel, et olin selle töö kulude kandmiseks lõpuks kuskilt leidnud selle raha, mille tegelikult maksin omast taskust.

Üheksandal tööpäeval tulin õhtul rampväsinult koju, kus mind juba hommikul kella kuuest peale ei olnud nähtud. Isegi mu naisel ei olnud aimugi mu tegemistest Paldiski maanteel – nagu see oli mu tegemiste puhul peaaegu alati. Sest kes ei tunneks naiste arusaama asjadest, mis on seotud võõrastele ehk siis avalikkusele aja ja raha pühendamisega. Ning selles suhtes ei kujutanud minu südamest armastatud naine endast mingit erandit. Mu naine võttis mind vastu peaaegu lohutamatuna – mind oli tol päeval politsei poolt kolm korda otsitud,

³ Tänaste (1914. aasta) hindade järgi umbes neljakordselt ja see kehtib ka kõigi teiste andmete kohta, mis on tohutult kallinenud.

aga ei leitud. Politseimeister ise oli käinud kaks korda ilmaasjata ning jätnud lõpuks naisele järgmise teate: „Öelge oma abikaasale, et keiserlik perekond sõidab varahommikul Keila-Joale ja et kindralkuberner on käskinud kogu öö töötada ning muuta suur Paldiski maantee homseks sõidetavaks. Sellise positiivse tulemuse saavutamiseks peab Teie abikaasa saama 50 hobust ja 500 inimest. Maksku, mis maksab!“

Kuulnud nüüd sellest kummalisest ülesandest – minu naine aga valas kibedaid pisaraid, et olin selle hirmsa ametikoha Toompeal vastu võtnud – mõistsin, et ka kõige targem mees oleks minu tööta ikka abituks osutunud. Rahustasin siis kõigepealt naist ja ütlesin: „Härrad usuvad nüüd küll, et suudan nõiduda. Paraku aga seda ma ei oska. Sellest hoolimata rahune, sest võimatu on ikkagi osutunud võimalikuks, kuigi mitte nii, nagu need härrad seda ette kujutavad.“ Kinnitasin siis keha ja heitsin oma naise suureks imestuseks puhkama. Kell üks öösel aga tõusin taas ja läksin jala oma inimeste juurde, kes elasid mu valdustes Luisenthalis, Springtalis ja Duntenis. Äratasin nad ja tegin teatavaks meie ametivõimude karmi käsu. Kui väsinud nad ka ei olnud, võtsid nad mind siiski kuulda. Kell neli varahommikul olid nad kõik kohal ning tee rullimine algas kõigi minu hobustega, jalamehed aga puhastasid sel ajal veel kraave. Enne kella 11 olin valmis ning juba sõitis juurde ka politseimeister ja teatas, et keiserlik kiirrong on lähenemas. Hobused, vank-

rid, rullid ja töölisel toimetati kiiresti lähedal asuvatesse hoovidesse ning kõrvaltänavatele. Ning 10 minuti pärast oli kõik vaikne suurel Paldiski maanteel, mis oli kihanud nagu sipelgapesa. Ning veel 10 minuti pärast sõitis keiserlik kiirrong vürstiga eesotsas meie juurest mööda. Arvatavasti ei osanud küll keegi kõrgetest härrastest aimata, et veel 20 minuti eest oli teel tehtud tööd. Natukese aja pärast tuli politseimeister tagasi. Ta oli saatnud keiserliku rongi linna piirini ja nüüd, vabanenuna suurest murest, hakkas ta küsima: „Armas oldermann, kuidas te küll sellega hakkama saite? Tema hiilgus vürst ise leidis, et olete hakkama saanud tee-ehituskunsti imega ja käskis mul talle täpselt teada anda sellest, kuidas Te selle kõigega olete toime tulnud 12 tunniga. Ta arvas, et teedekomunikatsiooni ministril võiks sellest olla mõndagi õppida.“

Jutustasin nüüd asjade käigust oma politseimeistrile, et see ime, nagu kõik imed, on sündinud ilma imeta. Sellest, et ta „maksis, mis ta maksis“ ei hoolinud edaspidi keegi. Oli ju selle andnud keegi eraisik ja kui oli andnud, siis järelikult pidi tal olema kindlasti ülearust. Ja sellega oli asi lõpetatud. Niisugune oli siis tänu teoinimesele, kes oli hoidnud „linna sattumast Kõigekõrgema ebasoosingu!“

Ent midagi oli Falck seejuures ikkagi õppinud – nimelt seda, kuidas on võimalik saavutada võrdlemisi väikeste vahenditega õige silmapaistvaid tulemusi. Ning vaikselt tänas ta vürst Suvorovit, kes

oli teda juhtinud sellele – nagu hiljem näha saame – Üllalinnale nii kasulikuks osutunud tegevusele.

Kindralkuberner vürst Suvoroviga tuli tal 1849. aastal veelkord kohtuda. See oli keisrinna, Nikolai I abikaasa sünnipäeval. „Oli antud käsk, et sel päeval toimuval pidulikule vastuvõtule ilmuks kohale kogu kõrgem militaar- ja tsiviilametkond, rüütelkonna (*Ritterhause*) ametnikud ning teiste seas ka Üla- ja All-linna kodanikkonna esindajad. Viimaks ilmus Tema Ekstsellents tsiviilkuberner Grünwaldti saatel vürst. Pärast seda, kui ta oli üldisele tervitusele oma vastutervitusega vastanud, hakkas ta pilk mind otsima. Ning pärast seda, kui ta oli vahetanud mõned põgusad sõnad viitsekubeneri ja kindralsuperintendendiga, tuli ta üldiseks imestuseks minu juurde, ulatas käe ja ütles: „Ma tänan Teid selle eest, mida olete korda saatanud. Sest pean tunnistama, et Paldiski maanteel tundsin end justkui parketil sõitvat.“

Tsiviilkuberner ei kuulnud neid sõnu. Ta ei teadnud ka juhtunust ning kartes, et vürst on eksinud, tahtis mind talle esitleda. Ta sai aga vürstilt vastuse: „Mis te nüüd! Me oleme juba tuttavad!“, surus siis veelkord minu kätt ja lasi alles siis endale esitleda kubermangu kõrgemaid ametnikke, keda ta veel ei tundnud.“

Vürst Suvorov, parim kindralkuberner, kes meil Baltimaades on olnud, näitas selle ebahariliku teguviisiga, et ta mõistis teoinimesi tähtede ja ordenitega ehitud riigiteenrite ees esile tõsta. Nii palus isegi tsiviilkuberner, Ekst-

sellents v Grünewaldt järgmisel päeval meie Falcki jutustada oma tutvusest vürstiga. Parim aga oli, et mõlemad viimati mainitud mehed said headeks sõpradeks.

Ülalkirjeldatud 1849. aasta sündmus võimaldas Falckil alustada oma suurt tegevust teoinimesena 1856. aastal – siis, kui Tallinn lakkas olemast kindlus.

Pikk kindlusesild, mis ühendas Ülallinna eelkindlustuse Wismari kantsiga (raveliiniga) ja sellelt alaga, kus praegu seisab Kaarli kirik, oli osaliselt kõdunenud ning muutunud sõidukõlbmatuks. 1856. aastast alates said seda kasutada vaid jalakäijad. Kuna see nüüd sõiduteena suleti, jäi Toompeale järele vaid üks sõidutee – niinimetatud Pikk jalg, mis suundus All-linnast Toompeale. Sest Lühike jalg, ehk õieti Toomtrepikäik, mis viis Niguliste tänavalt Ülallinna, oli mõeldud vaid jalakäijatele. Need mõlemad juurdepääsuteed on veel tänapäevalgi väravatega tõkestatud ning Pikk jalg on kaasajalgi sõiduvahenditele ohtlik läbipääs.

Ülestähendustes öeldakse: „Selle tuntava puuduse kõrvaldamiseks palusid nii kuberner Grünewaldt kui ka endise Tallinna kindluse komandant kindral v Salza Peterburi kõrgemaid võime lasta uus sild ehitada. Enne loa andmist saadeti aga pealinnast Tallinna krooniinsener, kes kalkuleeris kuludeks tohtu suure summa – 22 tuhat hõberubla. Ministrite Nõukogule pealinnas tundus see hinnakalkulatsioon liiga kõrge ning ta lükkas avalduse tagasi. Ent midagi tuli ette võtta ja

et muret kaelast saada, võeti ette midagi, mis oli odavam. Nimelt kingiti toomkindlustused Toomgildile, sest äraantud kindluste jaoks ei pea linn leidma raha. Seda enam sai see kingitus koormaks vaesele Toomgildile. Tee sõiduvahenditele tuli ju rajada, aga kuidas seda teha ilma rahata? Kodanikond oli nõutu. Tähendas ju kõik selle kuluka asjatoimetuse juures parimal juhul kulukat asjaajamist ning väga suurt tööd. Selle hädaga läksin nüüd Toompea kodanikonna eest vastutava isikuna 1856. aasta oktoobris kuberner v Grünewaldti ja niisamuti komandant kindral v Salza jutule ja tegin neile ettepaneku murda vall Pika Hermann juures läbi, et luua sel kombel kindel ühendus otsejooknes Paldiski maantee joonele.

Härradele meeldis see plaan, ometi oli nende suureks küsimuseks: „Millega?“

„Rahaga,“ kõlas mu vastus.

„Aga kust seda võtta?“ küsisid mõlemad.

„Kui mujalt ei ole võtta, siis minu taskust. Sest tee tuleb rajada, kuna me ei või oma eeslinna jätta sõiduteeta Ülalinna.“

Mõlemad härrad tahtsid nüüd omalt poolt kaasa aidata ja lubasid töölisi tellida. Nendeks pidid saama Siberisse saatmisele määratud kurjategijad, kes istusid lossis vangistuses. Lisaks tahtis kindral Salza anda veel ühes kangide ja käsikärudega 50 sõdurit, kellele mina siis annaks päevas 2 kopikat naela leiva eest. „Hästi,“ ütlesin mina. „Ent millal tahate alustada?“ küsisid nemad.

„Homme!“ ütlesin mina.

„Juba homme?“

„Jah, homme! Sest mida on hädasti tarvis, see tuleb ka kiiresti ära teha.“

Veendunud mu arusaama õigsuses, saatsid nad nüüd mulle tööle 20 arestanti ja 50 sõdurit. Aga ei olnud mingi rõõm nende inimestega tööd teha, kuna sõdurid ei tahtnud arestantidega koos töötada, veel vähem aga tahtsid vabad töölised kummagi eelminutuga mestis töötada. Nii osutus juba kolme päeva pärast tarvilikuks arestandid kubernerile ja sõdurid komandandile tagasi saata. Selle üle olid mõlemad härrased väga üllatunud ja arvasid, et ma ei suuda enam sel aastal oma alles jäänud poole tööjõuga lõpetada soovitud 200 jala sügavuse ning 500 jala laiuse ühendustee rajamist. Eriti arvestades asjaolu, et ühes oktoobriga oli kätte jõudnud aastaalg, kus päevad olid juba lühikesed ja osalt ka vihmased. Sellest hoolimata kuulutasin, et saan ühendustee valmis 30 päevaga.

„Võimatu! Te heidate nalja!“ ütles kindral v Salza.

„Ma ei tee nalja.“

„Härra oldermann,“ ütles seepeale kindral, „vean kihla nii suure summa peale kui tahate, et Teie nii väikese tööjõuga sel aastal seda läbipääsu valmis ei saa.“

„Hästi! Kihla peaks vedama summa peale, mis kujunevad täna-sest arvates 30 päeva jooksul mu kuludeks ning mille Teie, härra komandant siis maksaksite juhul, kui ma selle aja jooksul ikkagi läbipääsu valmis saan. Siiski peaksin sellist kihlvedu kergemeelseks

ja teen Teile seepärast teise ettepaneku. Kui võidan, siis kohustan Teid oma vahenditega – kuidas, see on Teie asi – ehitama teise tee ja juhtima selle vastassuunas Kiek in de Kōk'i tornist Harjuvärava poole. Sel kombel saaksid tallinlased meie rahaga kohe kaks teed.“

„Suurejooneliselt mõeldud, härra oldermann! Kihlvedu on sõlmitud.“ Kuna nii kindral v Salza kui ka kuberner olid kindlad selles, et ma 30 päevaga läbipäasu rajada ei suuda, ei kahelnud nad ka selles, et ma kihlveo kaotan.

Ometi oli tee juba tükk aega enne tähtaega – 18. novembril 1856 – sedavõrd valmis, et seda mööda võis rahulikult üles-alla sõita.

Nimetatud päeval ilmusid nüüd mõlemad härrad, et näha imet, mida nad olid pidanud võimatuks ning mis oli ometi osutunud võimalikuks. Et olin seda silmas pidanud, seisis mu suur kaless, kaks hobust ette rakedatud, platsil, et siis härrasid alla ning seejärel jälle üles sõidutada. Tegin nüüd härra v Grünewaldtile ettepaneku alustada sõitu. Tema leidis, et koorem oleks liiga kerge ja kui nüüd ka maanõunik v Fock oli kaasa tulnud, siis olime kokku leppinud ja sõitsime – kuberner, komandant, maanõunik ja mina – mäest alla kuni Paldiski maanteeeni ja siis jälle tagasi. Oma töölistele olin lubanud 10 toopi viina välja teha, kui nad mulle näitavad, et mõistavad mehemoodi tööd teha – nii, et ma nelja nädala pärast saaksin sellel teisele poole valli sõita. Nüüd siis olid nad oma 10 toopi kätte saanud ning kui me

mäest alla ja üles sõitsime, ei tahtnud hurraa-hüüded lõppeda. Mõlemad pooled – minu töölised ja mina – olime rahul, sest olime näidanud, mis on võimalik, kui on tahtmist ja nagu vana tarkus ütleb, „suudab kümme meest palju, kui tahab“. Sõit leidis aset kell 1. Päeva auks saatsin nüüd oma inimesed koju, maksin neile aga kogu päeva eest.

Kuberner omaltpoolt ei jätnud meid kolme aga kutsumata pidusöögile ning see pakkus talle ka soodsa võimaluse avaldada soovi nimetada tee Falcki teeks. Seda siis ka tehti ja tee kannab seda nime tänini.

„Oleksin pannud 1000 rubla 1 vastu,“ ütles komandant v Salza oma lauakõnes, „et meie Toomgildi oldermann ei ole võimeline nelja nädalaga ühendust rajama ja olen nüüd ikkagi kihlveo kaotanud. Seega ei jää mul muud üle kui järgida õpetlikku eeskuju ja asuda kihlveotingimuste kohaselt vastassuunas rünnakule.“ Ning komandant kindral v Salza täitis tõepoolest oma kihlveoga võetud lubaduse. Ta ründas valli Kiek in de Kōki juures Suure-Roosikrantsi tänava suunas. Tee suunati käänuga läbi Harjuvärava rajatise ning nimetati Komandandi teeks, tema jalamil turuplatsil seisab praegu Peeter Suure mälestussammas. Kui palju kindral v Salza endale sellega kulu tegi, ma ei tea. Niisamuti ka seda mitte, kas tema tahtel on loodud ka haljasalad Kiek in de Kōki vastas. Aga kindlasti oli ta teoinimene ja olgu seega kuulsus ja au tema mälestusel.“

Falcki rajatud uus tee nõudis mõistagi veel aasta jagu tööd. Falck oli selle 1856. aasta hilissügisel ette võtnud vaid selleks, et rajada hädavajalik ühendus Üllallinna ja selle eeslinna vahel. Falck ise räägib sellest alljärgnevalt:

„Lasin terve novembrikuu veel töötada, nii et tee muutus võrdlemisi sõidetavaks. Siis lasin töö katkestada, et jätkata järgmisel kevadel. Tee pidi tulema nii lai nagu Suur-Paldiski maantee ja selle teostumiseni oli mul veel palju suurt ja rasket tööd vallikraavide täitmisega. Tee mõlemale küljele pidi jääma ka ruumi alleede ja barjääride jaoks. Järgnevalt tuli rajada suur müür ja üles märke viiv tee kroonu lao (varaaida) juurde Pika Hermanni juures. Viimaks aga tuli Pika Hermanni vastas kujundada aiaks vana Rootsi bastion, millesse tee laialt lõikus. See haljastati tuhandete puude ja põõsastega ning nende vahele rajati üle küngaste ja orgude teed jalakäijate jaoks. See kõik võttis palju aega, tublisti tööd ning nõudis minu juuresolekut. Kui oleksin selle asemel tõsiselt oma äriasju ajanud, võinuks ma selleks kulunud aja vältel kümme korda rohkem teenida. Ei leidunud aga kedagi, kellele oleksin võinud nende tööde korraldamise usaldada, sest kellel oleks aega töötada tasuta avalikkuse hüvanguks. Pidin juures olema, kui ma ei tahtnud, et töö vääriti tehakse. On tähelepanuväärne, et peaaegu kõik puud, mida ma ise ei istutanud, läksid välja. Igast Jumala päevast kulus seega enam kui pool üldsuse hüvanguks ning see osa,

mis üle jäi, ei jäänud kaugeltki mitte selle aja piiresse, mille jook-sul võiks midagi teenida.“

Lõpetame selle Toompea eeslinnade ja ümberkaudsete mõi-sate elanikele uut elu ja muutusi toonud ettevõtmise kirjeldamise Falcki majanduslike kalkulatsioonidega. Tema kassaraamatust leiame vaid imekspandavalt väikese 4500-rublalise summa, mida ta on tahtnud näidata Falcki tee ja sellega piirnevate haljasalade rajamise kuludena. Vahest võib seletada seda sellega, et osaliselt sai ta puud oma Luisenthali puukoolist, osaliselt aga kingiti neid veel mitmete aednike poolt. Ent ta pidi need siiski ise ära tuua laskma ning arvesse ei ole ta võtnud oma jala- ja hobusemeeste tööd, kõnelemata iseenda omast, mis küll peaaegu täiel määral on jäänud arvesse võtmata, millest sugenenud kahju aga ikkagi on tulnud kanda. Kui seda kõike ka arvestaksime, saaksime palju, võibolla poole suurema summa kui on eelmainitud 4500 rubla, mis on arvestatud Falcki tee ja selle juurde kuuluvate aedade maksumuseks.

Vaevalt oli töö selle teega lõpetatud, kui ta võttis ette veel suurema tee-ehituse. Pikk puust kindlusesild, mis ühendas Üla-linna Pärnu maantee eeslinnaga, kuulus lammutamisele ning parimal juhul võis seda tarvitada küttepudeks. Kogukond kaldus arvama, et õige oleks materjal müüa vaid enampakkumisel, millest aga oleksid võitnud üksnes spekulandid. Falck oli teisel arvamusel. Ta ütles: „Peame ostma

puid Toom-vaestemajale. Selle raha eest võiksime ise silla lammutada ja ühtlasi varustada vaesed mitmeteks aastateks küttepudega. Sel kombel satuks kogukond paremasse olukorda ning vaesed ei pruugiks oma küttega enam nii kokkuhoidlikud olla kui varem. Et sellest ei tahetud aru saada ning et näidata, et ma ei ole lühinägelik, võtsin silla lammutamise enda kanda. Riski minu õlgadele asetamisega oli kogukond nõus. Tulemus oli suurejooneline, kuna teadsime, et kroonu in-senerid nõudsid lammutamise ja ümberehituse eest 22 tuhat rubla. Mitte üksnes Toompea vaeste ja orbude maja ei saanud aastateks küttepudega varustatud, vaid ruumipuudusel tuli suur osa kütetagavara veel müüa. Sel kombel ei maksnud sillalammutus ega ka puud Toompea kogukonnale midagi. Müük tasus kõik kulud.“

„Seejärel ei pidanud ma enam pikemalt aru ning alustasin teist veel suuremat tee-ehitust kunagise silla suunal. Selle tarvis tuli lammutada suur kindlusevärav ja mõlemad selle juurde kuulunud Ülalinna kindlusevallid. Seejärel kõik eelkindluse vallid, kusjuures paljudes kohtades satuti meie paekaljule. Töö oli hädavajalik, et ühendada Tõnismäel elavaid Toompea eeslinna elanikke jälle Ülalinnaga. Seejuures olid Toompea eeslinna mõlemad osad teineteisest eraldatud aasade ja kapsaaedadega (aiamaadega) ning Värvalite tiigiks nimetatud õudse tiigiga. Praegu laiub neil aladel osaliselt niinimetatud Falcki park. Minu püüdluseks oli nende ühte-

liitmine, et äratada sel kombel kaaskodanikes suuremal määral ühise vastutustunde ja korraarmastuse meelt.“

Võime öelda, et tal õnnestus saavutada see, et Toompea eeslinna osad ei olnud enam üksteisest aasade ja kapsaaedadega eraldatud.⁴

Ka värvalite tiigi ümbruselt võttis ta õudse ilme, rajades sinna niinimetatud Falcki pargi ja loovutades selle Toomgildile. See kõik, niisamuti ka kastaniallee Falcki teest kuni Kaarli kirikuni rajati aastatel 1856–1868.

Jääb üle vaid öelda, et kogu see ümberkujundus ei läinud Toomkogudusele niisama hästi kui mitte midagi maksma.

1861. aastal sai „Suur-Falcki tee“ – nagu see on tähistatud Schmidti kaardil – sedavõrd valmis, et seda sai kasutada. Üksnes täitmine ja sõidutee rajamine maksid 12 tuhat hõberubla. Selliseks täitmiseks andis poole raha Toomgild – kuid millisel viisil? Falcki üles-tähendustest leiame selle kohta järgmist:

„Kõik need tänavad ja haljasalad ei olnud Toomgildile tähendanud ühegi kopika võrra suuremaid väljaminekuid, kui oleks tulnud kanda siis, kui neid ei oleks rajatud. Vähe sellest, lasin ka sillutada osa suurest Paldiski maanteest ning Tõnismäe jalamil

⁴ Nende ridade kirjutaja rajas seal oma isa kavatsuste kohaselt Luisenthali maale linnaosa, mis ulatus Alimanni tänavalt kuni Kaarli kirikuni. Sellele rajas ta Luisenthali tänava, mille äärde paremale ja vasakule ehitati majad. Selle piirkonna edendamisele aitas kaasa suur kivi-maja, mille ehitas Luisenthali vana mõisahärra ning mis praegu kuulub Saksa seltsile ja kuhu on mahutatud kõik seltsi saksa koolid.

väikese Pärnu maanteeeni ulatuva turuplatsi. Ning ka see ei maksnud majaanikele mitte midagi, kuigi selleks anti välja 6400 rubla.“ Selle mõistatuse lahendust selgitab ta alljärgnevalt:

„See oli 1860. aastal, kui kindralkuberner vürst Suworov taas Tallinna külastas. Ta veetis ilusa päeva, sõites ühes valitsusnõunik v Guldenstubbega linnas ringi, ühtlasi ka minu uuel tänaval ja haljasalade juures. Oli veel hästi näha, et need rajatised on uued, nii et vürst ei jätnud oma saatjalt küsimata, miks küll linnavalitsus on seda kõike pidanud hädavajalikuks. Tõenäoliselt võis ta seejuures mõelda Riiale, kus ka ehk vallide lammutamisega võiks tuua vanasse linna uut elu. Kui ta siis oli valitsusnõunikult kuulnud minu nime, oli ta olnud mõnevõrra imestunud ning öelnud siis: „Falck? See nimi kõlab tuttavalt. Kas olen seda millegagi seoses juba varem kuulnud?“ Ja siis oli talle õnneks tulnud meelde kogu see lugu, kuidas me teineteist juba tunneme. Nii et järgmisel hommikul kell 8 tuli mulle juba järele politseimeister v Iversen ühes käsuga: „Kindralkuberner soovib Teiega otsekohe rääkida.“

Vürst võttis mind vastu sõnadega: „Te olete ju tõeline Tallinna Napoleon. Te kisute ju kõik maha. Aga sellest pole midagi. Mulle meeldib see, mida Te nii üldsuse hüvanguks teete. Tunnistan, et olen uudishimulik ja tahan teada saada, kuidas Te majandate. Nimelt tundub mulle mõistatuslik kõik see, millest olen kuulnud. Ning ma ei suuda aru saada,

mil kombel olete saanud seda kõike teha. Seepärast lubage mul heita pilku oma tegevusele üldsuse hüvanguks!“

„Suure heameelega, Teie Kõrgeausus!“

„Istuge ja laske kuulda, kuidas olete kogu selle asja võimalikuks teinud!“

„Kõrgeausus, kuna Toomgildil ei ole vahendeid, olen kõik vahendid ise hankinud.“

„Seda on palju öeldud, väga palju öeldud... aga öelge mulle palun, kuidas?“

„Kui mind valiti Toomgildi oldermanniks ja ühtlasi Toomvalitsuse eesistujaks, leidsin eest kaunis tühja kassa ja väga väikese kogukonna. Leidsin eest vaid 18 tuhat hõberubla okladistide deposiitraha, mis kandis meile Aadli Krediitkassas 4% intresse.“

„Ma ei taipu ikka veel midagi. Kuid ometi – vabandage, et katkestasin Teie jutu – mida te siis ette võtsite?“

„Lasin kogukonna kokku tulla ja tegin neile ettepaneku 4% asemel 6% võtta.“

„Väga õige!“ ütles ta üle kogu näo naerdes. „Aga kuidas?“

Ütlesin, et kui anname raha maa eraomandusele esimese ingrossatsioonina nagu hüpoteekpank, siis kasvab raha niisama kindlalt nagu krediitkassas ja annab meile 4% asemel 6%. Siinkohal vaatas vürst mind üsna üksisilmi, kuid ei katkestanud, vaid laskis rahulikult edasi rääkida.

Seega võitsime aasta jooksul tähelepanuväärse ülejäägi ning aasta-aastalt hakkas kiiresti suurenema tung Toompea kogukonda

pääsemiseks. Nii lasi end minu tegevuse esimese kuue aasta vältel 1848–1855 sellesse kirja panna vähemalt 1000 meeshinge ning iga selline hing pidi deponeerima 50 rubla. Teiste sõnadega: me saime ühtekokku 50 tuhat hõberubla. Nii saavutasime põhi-kapitali kõrgema intressiga kuue aasta jooksul 70 tuhat rubla. Sellest rahast oleme kulutanud veidi rohkem kui 6 tuhat rubla sillutamisele, tänavate parandamisele ja silla asemele tänava rajamisele. Võime seega, Teie Kõrgeausus, öelda: see, mida Toomgild on teinud, ei ole veel ühelegi maa- või maaomanikule kopikatki maksma läinud. Mitte nii, nagu on läinud mujal – teame seda ju kõik hästi...“

„Teie näol on ju kaduma läinud rahandusminister,“ katkestas vürst mind üsna erutatult, kusjuures ta tõusis, haaras mu käe ja surus seda tähendusrikkalt. „Sellest on kahju, et me ei saa pealinnas kasutada Teie pead oma lootusetult sassis rahaasjade korraldamiseks. Ma usun, et Te võiksite saada kogu Venemaa päästjaks.“

„Kõrgeausus unustab, et niisama palju tuhandeid, kui seal tööde jaoks puudu jäi, andsin ma omast taskust.“

„Miks?“

„Nende vajalike töödega – nagu uute teede, haljasalade ja promenaadide rajamisega – oli tarvis alustada. Aga kogukond ei pidanud neid hädavajalikuks ja mul ei jäänud nende vajalikkuse tõendamiseks muud üle, kui ohverdada nende tegemiseks oma kallist aega, tööd ja raha. Ainult

ühthe teed pidas kogukond hädavajalikuks – seda, mis ühendaks Alimanni tänavat Toom-orbudemaja tänavaga. Kuid selle rajamisel oli ees minu Luisenthali maa ja ma andsin sellest vajaliku 800 ruut-sülda tasuta. Aga see on üks kõige väiksem asi, mida olen kinkinud ...“

„Ah nii! See muudab asja oluliselt. Ent sellest hoolimata pean mõõnma, et mulle teeb rõõmu seista teoinimese ees. Ja seepärast, arvan ma, teeks mulle suurt au, kui võiksin lisada Teie portree oma mappi, kust võite leida minu parimate sõprade omad.“

Seepeale võttis ta oma kirjutuslaualt mapi ning avas selle. Nägin siis sealt vastu vaatamas ohtralt autähtedega ülekülvatud härrasid õukonnast ning Peterburi ministeeriumitest.

Ma tõrkusin seda au vastu võtmast ja ütlesin: „Teie Kõrgeausus, Teil on selles mapis üksnes vürstid ja krahvid ning mina kui üks kodanik ei sobi nende hulka.“

„Jätke see!“ katkestas ta mind. „Te olete voolitunud paremast puust, kui Te seda ise usute. Kui ainult kõigi Venemaa krahvide soontes voolaks niisugune veri! Siis sõandaksin küll joonelt hakata maailma vallutama.“

Olin seepeale üsna kohmetunud, ent jälle haaras ta mu kae ja ütles: „Eks ole tõsi, härra oldermann, et olete mu sõber? Ja et Te seda mulle keelata ei saa, siis kuulute minu mälestuste mappi niisamuti nagu kõik need härrad, olgu nad autähtedega ehitatud või dekooreerimata. Uskuge mind, härra Falck, Teie läbi saan Tallinnast

kaasa hea mälestuse ning kui Teie või Tallinn peaks vajama midagi, mille andmine on minu võimuses, siis teadke, et kuulute minu parimate sõprade hulka ning et minu kohus on võimaldada teie vaieldamatult õigustatud soovide võimalikult kiire täitumine - niivõrd kui see on minu võimuses.“

Nende sõnadega lasi vürst mul minna.

Teisel päeval tuli aga minu juurde politseimeister v Ivensen ja nõudis kindralkubernerit tarvis minu portreed. Nüüd polnud enam midagi teha ning minu portree rändas politseilise rekviireerimise teel vürsti mappi.“

Lõpetamaks seda elulõiku, anname sõna veel ühele kaasaegsele. See peab olema üks minule teadmata vanahärra sõber, kes 1858. aasta „Inlandis“ nr. 44, lk 715 Toomgildi oldermanni Falcki kohta järgmist teatab:

„Toompea kogukond koosneb peamiselt vaestest kodanikest ja töölistest, kellest suur osa peab oma rahalisi vahendeid võõrsilt hankima. Hoolimata raskustest, mis sellest tulenevalt sugenevad avalike kohustuste täitmisel, ei tunne Toomkogukond juba aastaid mitte mingisuguseid maksuvõlgu – ei pearahamaksu ega nek rutite majutamisega seonduvaid. Ta on ikka ja jälle näidanud oma võimekust hoolekande- või haigemajade eest hoolitsemisel ning on loonud ilu avalikkusele määratud paikades, ehitades neisse maitsekaid pargirajatisi ja suurepäraseid teid. Need, kel alles kümne aasta eest oli tegemist Paldiski maanteelt linna jõudmisega, mäleta-

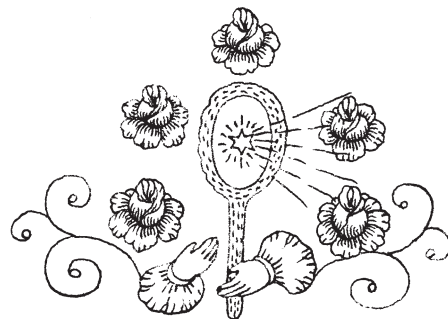
vad hästi raskusi, mis ootasid ees sõiduvahendit ja hobuseid, niipea kui need olid jõudnud Toompea eeslinna esimeste majadeni. Sealtpeale algas ülimalt vaevaline sõit üle liivaste küngaste, läbikasvanud terrasside, puhmaste ja müüri-rusude. Kes aga praegu seda teed on käimas, rändab läbi võrratult kujundatud pargi- ning aiarajatiste, mis kannavad õigusega oma rajaja nime.“⁵

Oleks veel palju jutustada, iseäranis sellest, kuidas tal oma kogukonnale ikka ja jälle tuli näidata, et vaid aja, töö ja raha ohverdamisega on võimalik kasu tuua üldiselt kasulikus ja headtegevas valdkonnas. Seejuures ei tohi seda tegevust kunagi vaadata isiklikust vaatepunktist ning see ei tohi olla kantud soovist seeläbi ka midagi endale võita. Ent meil ei ole selleks ruumi, kuna tahame veel aru anda tema suurimast teost – Kaarli kiriku ehitamisest.

⁵ Kassaraamat näitab, et Falcki park ühes ehitistega on läinud nende rajajale maksma 10 tuhat hõberubla, mida hindan küll liiga tagasihoidlikuks kalkulatsiooniks.

Noor ja tegus.

Intervjuu Kaarli koguduse koorijuhi Pärtel Toomperega

Kust Sa pärit oled, kus on Su juured?

Juurtest rääkides, mõeldes vana-vanematele ja vanematele, saaks peaaegu kõik maakonnad ära nimetada: ema Sirje on sündinud Põltsamaal, aga kasvanud Kundas; isa Indrek sündis Pärnus ja kasvas üles Viljandis; mina olen sündinud Tallinnas ja üles kasvanud Lasnamäel. Vanavanemaid mul enam ei ole, ema poolt elasid nad Põltsamaal ja isa poolt Viljandis.

On Sul ka õdesid-vendasid?

Mul on vanem õde Karolin ja vanem vend Rasmus, mõlemad elavad Tartus. Õde õppis matemaatilist statistikat Tartu Ülikoolis, vend huvijuhtimist Viljandi Kultuuriakadeemias. Õde töötab praegu Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas analüütikuna, vend on Kastre valla kultuuriametnik ja Kurepalu kultuurikeskuse juhataja.

Oled lõpetanud muusikaakadeemia. Kuidas Sa muusika juurde jõudsid?

Minu mõlemad vanemad on muusikud. Ema on muusikaõpetaja Priisle lasteaias, kirjutab lastelaule ja -mänge. Isa oli Lasnamäe muusikakoolis klarnetiõpetaja, aga nii kaua, kui mina mäletan, on ta seotud olnud Kaitseväge orkestriga. Alguses klarnetimängija ja dirigendina, hiljem ainult dirigendina. Seal on dirigente mitu. Lihtsustatult öeldes, kui orkester istub, on dirigendiks

tavaliselt Peeter Saan, kui seisab, siis juhatab teine või kolmas dirigent. Minu isa on orkestri teine dirigent Indrek Toompere, kes juhatab orkestrit tseremooniatel ja ka näiteks paraadidel. Näiteks juhatas ta orkestrit Kadriorus, kui paavst Franciscus kohtus president Kaljulaidiga.

Nii et eks see pisik ikka kodust tuli ja ka see teadmine, et saab kodu lähedal, Lasnamäe Muusikakoolis õppida, oli oluline. Alguses hakkasin klaverit õppima, aga olin tugev pigem muusikaajaloos ja solfedžos. Sain ühelt õpetajat soovitusel minna G. Otsa nimelisse Tallinna Muusikakooli muusikateooriat õppima. Kuna seal saab õppida mitut moodi: kas mõlemad, nii üldaineid kui muusikat või ainult muusikat, õppides ise mõnes üldhariduskoolis või siis minna sinna pärast keskkooli. Mina valisin kombinatsiooni Kadrioru Saksa Gümnaasium ja G. Otsa Muusikakool. Hiljem läksin Muusikaakadeemiasse koorijuhtimist õppima.

Oled praegu Muusikaakadeemias magistrantuuris?

Jah, magistrantuuri II kursusel, õpin muusikateadust. Teen juba magistritööd, juhendajad on Allan Vurma ja Toomas Siitan. Uurin, kuidas laulsid koorid enne II maailmasõda ning võrdluseks, kuidas nad laulsid sõjajärgsetel kümnenditel. Uurin, millised taotlused neil olid, kuidas nad kõlasid ning miks just sõjaeelsed koorid täna-

päeva kuulaja jaoks nii harjumatult kõlavad. A. Vurma aitab kõiges, mis puudutab laulmist, salvestusi ja nende analüüsimist, T. Siitaniga hakkame hiljem tegema tööd tekstiga.

Muusikaakadeemias lõpetasin koorijuhtimise 2017. aastal.

Mis on siis aja jooksul kooride laulmises muutunud?

Vanasti ujuti noodi peale alt üles. Selline stiililine erinevus.

Samas kui rääkisin pikaaegse Jüri koguduse organisti Jaanus Romandiga, kes laulis 1945. aastast RAM-is, siis tema ütles, et nt 1940ndatel ei lubanud Gustav Ernesaks nii laulda. Samas salvestustest on kuulda, et enamus koore seda siiski tegid. Samuti laulsid koorid siis harjumatult aeglaselt ning kasutati ohtralt *vibrato*'t ehk nende hääli värises nii nagu ooperilauljatel.

Millist väljundit näed endale pärast magistriõpinguid?

Võiks olla muusikateaduse erialaga seotud töökoht – kas raamatukogus, arhiivis või kultuuriajakirjandust puudutav. Selle kõrvalt oleks hea teha mingit koori, sest ainult koori juhtides on raske piisavat koormust kokku saada. Samas on praktikaga muutunud järjest südamelähedasemaks ka pedagoogiline töö.

Peeteli koguduse õpetaja Alo Martinson koos Pärtliga pärast Tallinna poolmaratoni läbimist, sept 2018

Sulle peab siis meeldima kirjatöö, vaikne nokitsemise mõne kirjatöö kallal. Oled ju avaldanud artikleid nii ajakirjas Muusika kui ajalehes Sirp?

Jah, kirjutamine mulle igal juhul meeldib.

Kust leiad aega magistritöö kirjutamiseks?

Väga pikalt korraga kahjuks teha ei saa, salvestuste analüüs nõuab väga palju aega ja pingsalt, analüüsiva kõrvaga kuulates väsis mõtlemine väga kiiresti. See ei ole referaatlik töö, kus saab paberallikaid uurida. Meil on kohustus tööd läbi kahe aasta kirjutada ja vahepeal tuleb ka vahearuandeid teha. See distsiplineerib.

Oled Kaarli koguduse juures tööl juba kolmandat aastat. Milliseid muusikakollektiive sa siin juhid?

Neid on mul praegu mitu – Kaarli kontsertkoor ja Kaarli Koolis on kolm koori: ettevalmistuskoor, mudilaskoor ja lastekoor.

Kas juhid koore ka väljaspool Kaarli kogudust?

Jah, Kadrioru Saksa gümnaasiumis juhatan naiskoori ja lastekoori. Vanalinna Hariduskollegiumis olen eelkooli muusikaõpetaja ja koos oma emaga veame laulustuudiot Lauluhaldjas. Tundides on emal aktiivsem pool, minul on pianisti roll klaveri taga. Anname ka plaate ja laulikuid välja, sellega tegelen mina.

Kellega Sulle rohkem töötada meeldib, kas laste või täiskasvanutega?

Nii vist küsida ei saa. Mõlemal tööl on oma plussid ja miinused. Täiskasvanutega saab rohkem detailidega tegeleda, muusiku ja interpreedi osa on tugevam. Laste puhul tuleb seevastu rohkem tähelepanu pöörata pedagoogilisele poolele. Samuti on sealne töö rohkem emotsiooniga.

Kõigisse minu juhatavatatesse kooridesse on lapsed tulnud vabatahtlikult. Ja kõik kollektiivid on komplekteerunud. Kaarli Koolis on kooridest osavõtt vabatahtlik. Küsisin kõigilt üle, kes soovib tulla koori laulma. Ehk kõik on tulnud vabatahtlikult ja huvi, eriti mudilaskooris, on olnud suur.

Kas suur huvi võib ka laulupeoga seotud olla?

Jah, kindlasti mingil määral. Plaanin küll lastekollektiividega laulupeole minna.

Kuidas Sa kiriku juurde jõudsid?

Siia jõudsin suurte juhuste jada tulemusel. Kui õppisin koorijuhimist Muusikaakadeemias, siis vajasin hädasti praktika kohta. Alguses kandideerisin dirigendiks Raudtee Kultuuriseltsi segakoori. Kuna avastasin selle kuulutuse liiga hilja, jäin oma sooviga hiljaks ja seetõttu sinna praktikakohta ei saanud. Sealne dirigent pakkus siis Tallinna Kammerkoori, aga seal olin ma 3. dirigent ja praktika osa jäi väikseks. Siis mõtlesin, et võiks tulla kiriku juurde. Et see võiks olla koht, kus saada praktikat.

Otsisin Muusikaakadeemias

sellist valikainet, mis viiks kiriku-kooridele lähemale. Ma ei teadnud, kas neil on mingi spetsiifika, näiteks laulda liturgiat. Siis leidisingi muidu orelieriala tudengitele mõeldud valikaine kirikumuusika praktika, mida õpetas Piret Aidulo. Õppisin Kaarli kiriku oreli liturgiat mängima ja samal ajal tegin praktikat kammerkoor Canorusega. Olin endast vist piisavalt hea mulje jätnud ja kuna samal ajal läks kontsertkoori juurest ära Raul Talmar, oli sinna vaja teist dirigenti. Ja kuna mina olin kõige paremini käeulatuses, siis pakkus Piret mulle tema asemel seda koori juhatada. Samal ajal vajas ka Kaarli Kool uut koorilauluõpetajat... Ja nii see asi läks.

Koguduse toimetuste sees olles hakkas kirik südamelähedaseks muutuma ja nii läksin ristimisele ja leeri Tallinna Peeteli kirikusse 2017. aastal. Minu leeriõpetajaks oli Alo Martinson. Seni olin vaid jõuludel jumalateenistusel käija. Ka muusikaakadeemias puutusin kokku mitmete kristlastega, eel-

kõige baptistidega, kellega suhtlus oli väga elav. Usklikud noored tundusid olema rõõmsameelsamad ja nende maailmavaade avaram. Rõõmsameelsus, lahkus, sõbralikkus ja abivalmidus. Tundub, et need käivad religioosse poolega kokku.

Olen Peetelis ka hiljem abiks käinud. Näiteks 23. juunil Võidupüha jumalateenistusel Kaitseväge kalmistul käisin Peeteli kammerkooril abiks laulmas. Ühe laulu proovi olen juhatanud ka.

On Sul ka hobisid? Kas Sulle meeldib midagi oma kätega valmis teha?

Kuna töö on väga muusikakeskne, aktiivse suhtlemisega ja pigem nagu vaimule, siis kõige paremini puhkan, kui saan teha midagi ristivastupidist. Vaikuses, omaette ja kätega. Nii olen näiteks Peetelisse ehitanud ka kooripodiumid.

Hobid on enamasti seotud vaba õhuga – jooksmine, suusamine, rattasõit. Praegu käin rohkem jõusaalis. Kord aastast soovin joosta maratoni või poolmaratoni.

Hea soov kogudusele?

Kaarli kogudusel on suurepärase diakooniatöö, palju koore, ajaleht, ajakiri, kool, muusikaõhtud, loengusari, Pühalaulu Kool, noorteleer. Seda kõike on palju rohkem, kui see, mida ühelt koguduselt oodata. Soovin, et nende tegijatel jätkuks jõudu ja tahtmist, et selline pilt vaataks meile vastu ka tulevikus. Soovin, et koguduse liikmed saaksid eelmainitustest osa ja tunda nendest rõõmu. Olen rõõmus, et Kaarli kirik on nii aktiivselt kasutusel kontserdisaalina. Soovin, et see oleks nii ka edaspidi. Olen rõõmus, et püha-päeviti soovivad nii paljud saada osa Kaarli kiriku jumalateenistustest. Soovin, et see oleks nii ka edaspidi. Samuti soovin, et koguduse arvukad leerilapsed jääksid koguduse juurde ka edaspidiseks.

*Pärtel Toomperega vestlesid
Saima Sellak-Martinson ja
Küll Saard*

Mihkel Lüdig Kaarli kirikus

Läbi aegade on Kaarli kirikus töötanud laialdaselt tuntud muusikuid, kes on toonud koguduse muusikaellu palju uudsust ja haaranud tegemistesse kaasa koguduseliikmeid. 1918. aastal tuli köster-organisti kohale helilooja, koorijuht, pedagoog ja organist Mihkel Lüdig, kes hakkas Kaarlis koheselt kavandama pneu-

maatilist tüüpi oreli ehitust. Omal ajal peeti seda süsteemi uudseks, tänapäeval on need pillid aga muutunud haruldasteks, sest ilmselt on väga raske olnud põlvest põlve pilliehituse osas edasi anda kõiki vajalikke peensusi. Tollal oli igati loogiline, et Mihkel Lüdig unistas just Eberhard Friedrich

Walckeri (1756–1843) loodud orelifirma tööst, sest too firma oli XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul ehitanud Eestisse väga kvaliteetseid oreleid. Eesti Orelisõprade Ühingu poolt 2007. aastal välja antud raamatus

„XXI pilku orelile“ (lk 94–104) kirjutab orelimeister Ago Tint, et peale Kaarli oreli on selle firma orelid tänini säilinud Nõo, Lohusuu, Koeru, Kärddla ja Torma kirikus, kuid et Tallinna Oleviste (1842/1913) pilli viimane ümberehitus jäi sõja alguse tõttu pooleli ja on siiani lõpetamata.

Kaarli kiriku uus orel valmis põhiosas 1923. aasta detsembris, nii et remondijärgse kiriku pühitsemine ja uue oreli õnnistamine toimus 16. detsembril. Pühitsemispäevaks suudeti üles seada 60 registrit (lõplikult sai orel valmis siiski järgmise aasta alguses). Tol päeval oli kaks jumalateenistust ning õhtul kontsert, kus esinesid Eesti Meestelaulu Seltsi koor, Estonia Seltsi Segakoor, Mihkel Lüdigi, August Topman, Artur Kapp, bassilaulja Benno Hansen ja tšellomängija Raimond Bööcke. Uue oreli pidulik avakontsert toimus 24. jaanuaril 1924, mil esinesid Artur Kapp ja Mihkel Lüdigi ning Alfrēds Kalniņš Riiast, haiguse tõttu ei saanud tulla Oskar Merikanto Soomest. Kontserdil olid kaastegevad Kaarli kiriku koor ning solistid sopran Ella Masing-Grünberg ja bass Benno Hansen. Siitpeale alustas Mihkel Lüdigi Kaarli kirikus muusikaõhtute traditsiooni, kontserdid toimusid pühapäeviti ja esinejaist moodustus kiiresti mitmekuuline järjekord. Muusikaõhtute traditsioon on Kaarlis au sees tänini, nüüd toimuvad kontserdid teisipäevaõhtuti, esinejaiks tunnustatud muusikud Eestist, sekka ka külalisi kaugemalt.

Kui lugeda Mihkel Lüdigi elulugu ja ta kaasteeliste mälestusi, siis tekib küsimus, et kuidas ta seda kõike küll jõudis, mis kirjaski ja meele. Omaette peatükk oleks töötamine sajandi alguse Peterburis (sh ka Peterburi Jaani koguduse organistina), jõudes samal ajal ka Eestisse Pärnu ja Viljandi laulupäevale, Vanemuise ja Endla teatri avamisele, Tartu muusikapäevale, VII üldlaulupeole Tallinnas jm. Kui ta 1918. aastal Eestisse tuli, siis juba 1919 osales ta Tallinna Kõrgema Muusikakooli asutamises ja oli kuni 1923 selle direktor, õpetades Peeter Süda surma järel samas 1920–1922 ühtlasi ka orelit (orelitunnid toimusid peamiselt Estonia kontserdisaalis või osalt ka Jaani kirikus, sest koolil oli harjutamiseks ainult üks väike kaheregistriline orel). Ta lõi kaasa ka osauhisuse „Esto-Muusika“, muusika-kaupluse ja ajakirja „Helikund“ asutamises. Muidugi

Mihkel Lüdigi koos E. F. Walckeri orelifirma esindajaga Tallinna Kaarli kiriku orelis juures 1923. aastal

mõista jätkusid ka kontserdid organistina (sealhulgas koguni Pariisis), nii et küllap kõlasid ka Kaarli kirikus Bachi, Mendelssohni, Liszti, Schumanni, Saint-Saënsi, Francki, Widori ja Regeri praeguseks aegumatud helitööd, millest paljud olid tollal aga kaasaegse loomingu valda kuuluvad.

Paikuse vallas Vaskräämal sündinud Mihkel Lüdigi kodus oli ema kaasavarana väikene orel, millel Mihkel juba 5-aastasena oskas mängida kirikuviiše. Esmalt sai ta orelimänguõskusi Pärnu Nikolai kiriku organisti Max Petersi käe all, kes jäi tema mentoriks kogu noormehe õpinguteperioodil Moskvast ja Peterburis. Max Peters seisus otsustavalt selle eest, et temast ei saaks vanemate soovi kohaselt köster, vaid laiema haardega muusik. Nii õppiski Mihkel Lüdigi esmalt Moskvast Ludvigs Bētiņši juures ja hiljem Peterburis Louis Homiliuse klassis, teooriat ja kompositsiooni samas Nikolai Rimski-Korsakovi, Nikolai Solovjovi ja Aleksandr Glazunovi juhendamisel ja klaverit Franz von Czerny juures. Ta omandas

tugeva muusikalise aluspinna, mis võimaldaski sellist väga lennukat, ettevõtlikku ja mitmekülgset tegevust, nagu me täna ta eluloost lugeda võime.

Aastail 1925–1928 tegutses Mihkel Lüdig Buenos Aireses, Eestisse tagasi tulles elas ja töötas ta alguses Tallinnas (1928–1932 taas ka Kaarlis), seejärel nii Pärnus kui ka Vändras. Kuigi ta heliloomingus on auväärne kogus koorilaule (sh „Koit“, „Rändaja“, „Ühest vaiksest pühast hiiest“, „Põlismetsa järv“, „Mets“) ja ta on juhatanud mitmeid koore, siis ühe „käest ära“ kooriga tegelemise asemel jäi ta alati palju parema meelega orelisse mängima ning ta olnud väga hea improvisaator. Sellisena ongi ta meelde jäänud ka Kaarli koguduse liikmetele. Mis puutub ta heliloomingusse üldse,

siis arvatakse, et n-ö sahtlisse on jäänud palju enam käsikirju kui need umbes 150 teost, mis registreeris kantuna on üles märgitud.

Tema abikaasa sopran Mathilde Lüdig-Sinkel oli esimesi Eesti kontserdilauljaid ja esimene eesti laulude heliplaadistaja. Eesti Rahvusraamatukogus on säilinud Inglise Zonophone ja Gramophone Company heliplaate aastaist 1906, 1908 ja 1911, klaverisaatjaks Mihkel Lüdig. Oma abikaasat saatis Mihkel Lüdig paljudel kontsertidel, sealhulgas turneedel Moskvasse (1913) ja Pariisi (1922). Neil oli kaks poega, Voldemar Georg Aleksander (1905) ja Peeter Paul Lüdig (1906). Noorem poeg oli pianist, organist ja dirigent, kes töötas aastatel 1931–1944 Estonia teatris kontsertmeistrina ja oli peamiselt operettide diri-

gent. Sageli saatis ta nii Eesti kui ka välissoliste soolokontsertidel. Mathilde siirdus 1939 Saksamaale, ka pojad põgenesid 1944. aastal Eestist ning elasid 1949. aastast koos emaga Ameerikas. Peeter Paul Lüdig oli Buffalos organist, koorijuht ja klaveripedagoog, kuid jõudis juhatada ka NewYorgi Eesti Meeskoori. Peeter Pauli lesk Endla Lüdig kirjutas 1995. aastal raamatu „Peeter Paul Lüdig Peterburis, Eestis, Saksamaal ja USA-s“, mis kirjeldab sajakonnal leheküljel ühe teguderikka perekonna elu ja saatuse keerdkäike. Tänapäeval leidub Mihkel Lüdigi järeltulijaid nii Eestis, Ameerikas kui ka Itaalias.

Ene Pilliroog

Walckeri oreli remondist

Kui praegu mõtlen Kaarli kiriku oreli suurele ennistamisele, siis rändab mõte tagasi üheksakümnenndatesse aastatesse, kui sai peetud nõupidamisi selle töö ettevalmistamiseks. Tundub usumatu, et see töö, millest tookord vaid unistasime, on nüüd tehtud. Walckeri orel Kaarli kirikus kõlab puhtalt ja kirkalt nagu oma valmimise ajal. Nende mõtete juures alles hakkab selgeks saama, kui olulise sündmusega meil tänavu tegemist on. Orel sai oma üheksakümne viiendaks sünnipäevaks taas korda. Pill töötas ja oli kasutusel ju senigi, aga sellel mängi-

mine nõudis muusikutelt palju rohkem vaeva kui korras pillil musitseerimisel, ning pilli hääl värises.

Terve suve on muusikaõhtutel mänginud organistid, kes ei ole oma vaimustust selle pilli vastu tagasi hoidnud. Siin on aset leidnud otsekui Okasroosikese ärkamine. Me teadsime, et see väärtus on olemas ja otsisime võimalust selleks ärkamiseks ning nüüd on see teoks saanud.

Ikka meenuvad seigad selle renessansi ettevalmistamiselt, kui arutasime, milline peaks jääma häälestuskõrgus, milliseid mater-

jale kasutada, kuidas parandada mikrokliimat ja tagada stabiilsus. Need on kõik paljude inimeste tähelepanu, teadmisi ja energiat nõudnud arutelud ning kaalutlemised, millele kulunud aega ei olegi võimalik kokku arvestada. Siis meenuvad kõik need konkreetsed toimingud orelidetailide korrastamisel. Oli kuid, kui järjekindlalt iga päev tuli valmistada ette nahku membraanidele ning neid siis komplekteerida ja kokku liimida. Kui kevadel oli oreilirõdu

pungil täis orelist välja tõstetud suuri pedaaliviesid, tundus olukord vahel lootusetu, sest päevas sai remonditud vaid üks või kaks vilet. Ühel hetkel muutusid viled aga jälle väiksemaks, nende liigutamine ei nõudnud enam mitme mehe rammu ning kätte jõudis päev, kui tisler Danel teatas, et need vilede siin on veel vaja parandada ning siis on töö tehtud.

Nii meenutan nüüd ka seda ootusärevust, kui valmistasime ette oreli kõlalise viimistlemise töid. Saksa meistri kutsumisest olime koguduse muusikutega unistanud pikalt. Töö tellisin kaks aastat ette, teadmatuses, kas kõik ettevalmistused jõuavad õigeaks ajaks valmis. Veel sügisel uuris meister, kas tähtajad jäävad kehtima. Pidasime Piret Aiduloga aru ja otsustasime, et orel peab saama valmis. Ja oh üllatust – nüüd tõdeme, et lisaks oreli ümmargusele sünnipäevale tänavu saab orel korda ka Eesti Vabariigi juubeliaastal, aidates omal moel seda tähtpäeva tähistada ja olles kingituseks meie maale.

Oreli remondi algus 2016. aasta jaanuaris tundus kõigile veidi harjumist vajav. Kuna oreli remondiga samale ajale kavandati ka kirikusaali lääneseina ja oreli kohalt lae remont, siis tuli algset plaani oreli remondi osas pisut kohandada. Seinte ja lae remonti ei teadnud, kui keerukaks osutub oreli kohale pääsemine. Kaaluti tellingute paigaldamist orelikapi sisse. Seda võimalust silmas pidades otsustati orelist eemaldada enamik esimese manuaali

vilestikust, kokku oma 2200 vile, et kaitsta neid võimaliku kahjustumise eest kirikusaali remondi ajal. See tingis vajaduse leida neile viledele turvaline manööverpind. Prospektiiviled otsustasime hoiustada tornialuses ruumis oreli kõrval, sinna tehti spetsiaalsed toed vilede hoidmiseks. Ülejäänud viledele valmistasime virnastatavad puitrestid ning ladusime vilede nendega orelikapi sisse varjuliselt piirkonda. Meister Erkki käe all said prospektiiviled kiriku lõunatornis uue hõbedase katte ning säravad nüüd kaunit.

Tööde esimene etapp hõlmas mängupuldi ja esimese manuaali viledeosa remonti seitsme kuu jooksul. Seejärel paigutasime ringi oreli puhurid, millele järgnes pooleaastane paus, mil restaureerisime Oleviste oreli mängupulti, sest vastasel korral oleks sealne pill seiskunud. 2017. aasta kevadel järgnes töö teise ja kolmanda manuaali vilede ja tuulepõhjadega ning 2018. aastal viimane osa – pealöötsa ja pedaali viledeosa remont. Kõige lõpuks jäi kogu oreli intoneerimine tervikuks.

Oreli on kokku umbes 16 erineva suurusega tuulepõhja, mis kõik tuli korda teha. Membraanide ja löötsakeste valmistamine toimus pideva protsessina. Kitse- ja lambanahku kulus kümnete kaupa. Löötsakesi tuli enne paigaldamist hoida vähemalt kaks nädalat tugeva pressis all, et need võtaksid õige pinge ja töötaks edaspidi täpselt. Toonide lülitusreleede remondil tuli kõik osad

lahti võtta, puhastada ja taas paigaldada ning lõpuks reguleerida. Kui mõni funktsioon kohe tööle ei hakanud, tuli toiminguid korrata.

Oreliremondi igal etapil oli oma eripära. Mõnes piirkonnas oli hea ligipääs, aga detailid väga suured. Teises kohas olid vilede enamasti väiksemad, kuid nende juurde pääsemiseks tuli küürakil käia, või ronida redelitel läbi kolme korruse. Nii osutus töö füüsiliselt küllaltki koormavaks, sest kõik vilede ja releed tuli puhastamiseks ja remontimiseks orelikapist välja tuua. Vaid paar kõige suuremat vile korrastati orelikapi sees, sest nende väljatoomine olnuks liiga töömahukas.

Remondi käigus tuli vahetada välja ligi 10% viledest, mis ei olnud enam originaalid, vaid 20. sajandi keskel käepäraselt asendatud. Uued vilede konstrueeriti nii, et need kõlaliselt täpselt oma kohale sobiksid. Nii osutus võimalikuks taastada oreli algne kõlavärv.

Tööd olid oma iseloomult kolme liiki. Esiteks tehnilised tööd, mis tagasid kõigi vilede õigeaegse helisema hakkamise. Teiseks kõlatehnilised tööd, mis puudutasid vilede seadistusi ning kolmas liik töid oli seotud oreli väljanägemisega.

Nagu juba mainisin, kutsusime oreli kõlalise viimistluse tegemiseks meistri Saksamaalt. Oreli kõlalise ühtlustamise hulka kuulub intoneerimine, ehk vilele õige kõlakarakter andmine ning häälestamine ehk vilele õige too-

nikõrguse andmine. See etapp on väga oluline, sest just see osa on nii-öelda viimistluskiht, mida me kõik kuuleme. Kogu ülejäänud konstruktsioon ja tehnika toetab vilede õigel ajal kõlama hakkamist.

Meister Matthias Ullmanni töö oli meile juba toomkirikust tuttav ning seetõttu kutsusime jsut tema. Oluliseks argumentiks oli loomulikult ka Kaarli kiriku oreli intoneerimise äärmine keerukus, sest varasematel remontidel oli oreli kõlalist külge oluliselt muudetud ja mitte alati paremuse poole. Matthias Ullmann on oreليهitaja ja intonaatorina töötanud juba nelikümmend aastat. Ta on väga suurte kogemustega, mis paistsid tema töö juures välja ning aitasid kaasa Kaarli kiriku suursuguse oreli kordaseadmisel. Pärast kõlalist ühtlustamist omandas orel selgema ja säravama kõlavärvingu.

Maikuust alates oleme võinud nautida nüüd juba põhjalikult intoneeritud ja häälestatud oreli kõla. Saksa intonaatori töö valmis maikuu esimese nädala lõpuks. Oma töö kohta kirjutas ta ka kokkuvõtte, milles märgib ära Kaarli kiriku Walckeri oreli erakordsust just selle pilli algupärasena säilimise ja suuruse tõttu. Ka kirjutab ta, et see oli Tallinnas teine suur orel, millega ta on tohtinud töötada. Esimene töö oli toomkiriku orel, mis samuti kõlab suurepäraselt ka paljude aastate möödumisel.

Oreli intoneerimis- ja häälestustööd olid kavandatud pikemale

Oreliremondi algus 2016. aastal

ajale ja pidid lõppema alles juunis, valmisid aga juba mai alguseks. See sai võimalikuks tänu sellele, et mul olid eeltööd tehtud suuremal määral kui ta ootas ning olin veel ka intoneerimisperioodil abiks tehniliste probleemide lahendamisel ja vilede paigaldamisel. Koostöö sujus hästi. Lahkudes jagas Saksa intonaator veel oma sooje muljeid meie kirikuelust. Eriliselt sügava mulje jättis talle Tallinna kristlike koolide laulupäev.

Ülejäänud maikuu möödus oreliirõdul laiunud töökoja kokku-pakkimisega. Tööriistad pandi kastidesse, igaüks oma kohale. Tolmuste tööde tegemiseks rõdule paigaldatud kilemaja leidis endale uue peremehe Kaarli Kooli kevadlaadal. Olin kinkinud selle vajaliku rajatise koolile. Minule ja töömeestele oli see kilemaja olnud väga vajalikuks abiks, seal saime teha kõik tolmu- semad tööd ilma kogu kirikusaali

määrimata.

Ega siis olegi muud kui tunneme rõõmu väärtustest, mille esivanemad meile on pärandanud nii oma riigi kui ka selle oreli näol ning püüame neid kasutada ja majandada nii, et ka järgnevad põlvkonnad võiks sellest rõõmu tunda.

Ja lõpetuseks tuleb teha sügav kummardus kõigile abilistele ja toetajatele. Kirikuõpetaja Jaagule suure korraldamise eest. Kirikumuusikutele Piretile ja Maarikale abi ja nõuannete eest. Kiriku asjadevalitseja Svenile, kelle tähelepanelik abi ja toetus oli kogu tööprotsessi jooksl tuntav. Kirikumeestele Jaanusele ja Reinule kannatlikkuse eest. Küllile meediakajastuse eest ning kõigile teistele, kes jäid veel nimepidi nime tamata suur tänu nende panuse eest.

Orelimeister Toomas Mäeväli

Saulusest Pauluseks

Võimsad ja pühalikud orelihelid on saatnud jumalateenistusi läbi aastasadade ning orel ise on muutunud läänekristluse lahutamatuks osaks. Seetõttu tundubki, et see läbinisti kristlik muusikariist kujuneski välja kirikutes.

Tegelikult peituvad „pillide kuninga“ juured aga hoopis antiigis, kus see arenes arvatavasti välja paaniflöödist, mis koosnes mitmest vilest ühisel vilereal. Algne orel, milleks oli vesilööts-instrument ehk hydraulis, leiu-tati umbes 250 eKr Aleksandrias. (Pilt 1)

Pilt 1. *Hydraulis*. 1. saj eKr. Dion (Kreeka)

Keiserlikus Roomas oli see juba üsna laialt kasutusel. Kuna pilli tugevad toonid kõlasid üle kõnemüra ja karjete, kasutati seda nii pidulike sündmuste ilmestamiseks kui veristele vaatamängudele taustamuusika loomiseks. Seda olevat mänginud isegi keiser Nero! Arusaadav, et kõik see muutis selle instrumendi varakristlastele vastikuks ning selle kirikusse toomine ei tulnud mõttesegi.

Oreli rehabiliteerimine algas üllatuslikult Bütsantsis. Kuigi õige-usu kirikutes lubati vaid koorilaulu, kasutati seda tihti riiklikel üritustel ja kodustel pidudel. (Pilt 2)

Lääne-Rooma riigis on teateid esimestest, Bütsantsist toodud orelitest alates 8. sajandist. Siis olid kasutusel juba õhku pum-pavad löötsad ning neid kasutati

keisri õukonnas. Katoliiklikesse kirikutesse viidi need 10. sajandil praktilisel eesmärgil – koorilaul-jatele algustooni kätteandmiseks.

Alul vaid katedraalides kasu-tusel olnud „tooniantjad“ jõudsid 11. sajandil ka kloostrikirikutesse (Pilt 3).

Alates 13. sajandist, kui võidukäiku tegi gootika, muutus kõrgetasemeline koorilaul ja seda võimaldav orel iga kiriku auasjaks. Peagi märgati sedagi, et võimsa pilli helid tulevad ruumi nagu ingel „taevast ülevalt“ ning loovad nii uue dimensiooni. Alates 14. sajandist hakati tunduvalt täiustatud oreli mängima laulude vahe-aegadel ning lõpuks saadeti sellega isegi liturgilist laulu. Orelist, varakristlaste märtrisurma saat-vast „Saulusest“ sai „Paulus,“ kes innustas kristlasi Jumalat teenima.

Pilt 2. *Kodune kontsert*. U. 4. saj lõpp – 6. saj algus. Mosaiik. Maryamin, Bütsantsi villa (Süüria)

Sümbol ja ilmutus

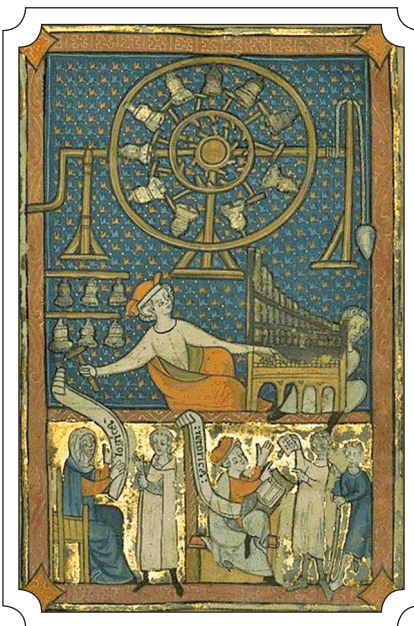
Mis puutub aga orelite kujutamisse kujutavas kunstis, siis siingi tuli läbi käia pikk tee. Kui varasematest, ilmalikku muusikat mängivatest instrumentidest leitud üksikuid põnevaid näiteid, siis kirikuorel reeglina pildile ei mahtunud. Pealegi oli varakeskaja meistritele oluline vaid inimese hing ning hea ja kurja võitlus selle pärast. Pisut enam näeb kirikuoreleid gootikas, kus see vahel sümboliseeris muusikateooriat, mis oli üks seitsmest vabast kunstist (õppeainest ülikoolis). (Pilt 4)

Asjadel oligi keskaegses kirikukunstis tähtsust vaid tähenduslike märkidena ning tavaliselt hoiti neid käes, viidates mingile oma-dusele või pärimusele. Aga sülle mahtuv orel? Jah, see oli võimalik, sest juba 11. sajandil oli leiutatud portatiiv. See ühe käega mängitav orelike (teine käsi vajutas lõõtsa) polnud tõenäoliselt kasutuses kirikutes, kus ainsaks muusikariistaks jäi suur orel. Küll võis portatiivi kasutada koduste hardushetkede saatjana. Keskaegses kunstis, kus osa asendas tervikut, sai portatiiv kohe kirikuoreli piltlikuks asendajaks ning seega religioosse muusika sümboliks.

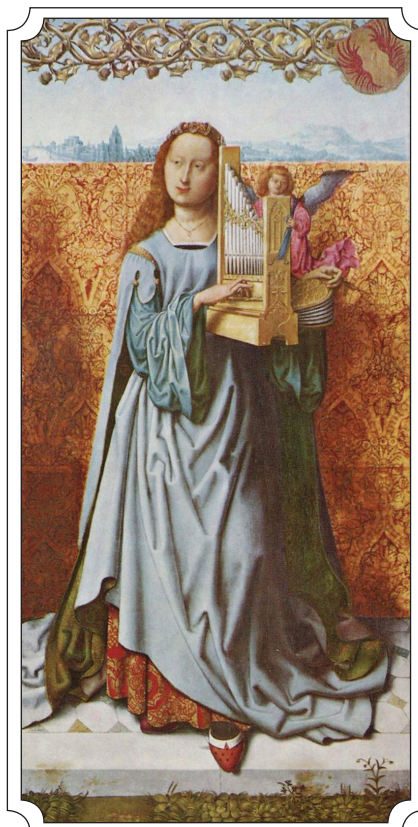
Seetõttu on mini-orel muusika patrooni püha Cecilia atribuutiks. (Pilt 5) Ja seda vaatamata asjaolule, et ühe legendi kohaselt ei tahtnud see 3. sajandil elanud Rooma märter kuulata oma laulatusel paganlikke orelihelsid! Selle asemel laulis ta oma südames Issandale kiidulaulu. Kuid eks Jumala riigis ongi paljud asjad vastupidi kui maa peal! Seal saavad

Pilt 3. **Mungad oreliit mängimas.** 14.–15. saj vahetus. S. Maria la Real de Nieva, kloostrikiriku kapiteel (Hispaania)

Pilt 4. Põhja-Prantsuse meister. **Muusika, loogika ja retoorika.** Illustratsioon käsikirjast „Rothschild Canticles“. 13. saj lõpp. Miniatuur (Prantsusmaa)

Pilt 5. P. Bartholomeuse altari meister (u 1470–1510) **Püha Cecilia.** Detail P. Bartholomeuse altari keskosast. U 1503. Õli (Saksamaa või Holland)

Pilt 6. Jan van Eyck (u 1390–1441) ja Hubert van Eyck (u 1366–1426) **Musitseerivad inglid**. Genti altari detail. U 1430–1432. Õli (Belgia)

ju „viimased esimesteks ja esimesed jäävad viimasteks“ (Mt20:16) ning varem paganlikku maailma teeninud pill võib muutuda kosmiliste sfääride muusika edasikandjaks.

Kõige kuulsam keskaegne orelipilt pärineb Jan van Eycki kuulsalt altarilt ning selles on juba tunda renessansi hingust. Taevane on muutumas maiseks ning preestrirüüd inglite seljas on äratuntavalt ehtsad. Ja tiivad on kunstnik üldse kujutamata jätnud! Samas on musitseerijad sedavõrd süvenenud ja pühendunud, et ter- vik mõjub siiski ilmutusena teis- poolsusest. (Pilt 6)

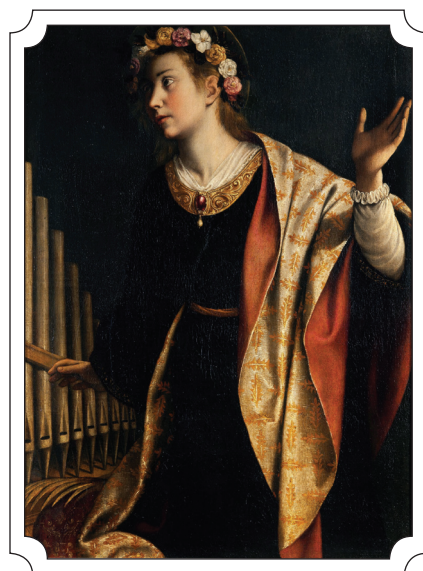
Pilt 7. Hans Sebald Beham (1510–1550) **Muusika**. 16. saj II veerand. Vasegravüür (Saksamaa)

Pimeduse puudutus

Kuigi renessanss tõi alguses kaasa suure eneseusu ja optimistliku usu helgesse tulevikku, järgnes sellele peagi ränk pettumus. Seetõttu on 16. sajandi kunst täis varjatud pin- geid ja änge, mis ei jäta puuduta- mata ei patusid ega pühakuid.

Kuna rahutu ajajärk toob pin- nale kõik instinktid, segunevad kunstis kehaline ja vaimne kõige üllatavamates kombinatsioonides. Et luterlane Hans Sebald Beham kujutab helikunsti kehastusena mitte katoliikliku pühakut, vaid inglisi organisti, on muidugi kii- duväärne. Aga... kas pole see vaimne olend kuidagi liiga füüsi- line oma suurepärase kehakume- ruste ja vist lausa õlapaeltele kin- nitatud tiivakestega? (Pilt 7)

Seevastu Orazio Gentileschi pimedusest ümbritsetud Ceci-

Pilt 8. Orazio Gentileschi (1563–1639) **Püha Cecilia, muusika patroon**. Õli (Itaalia)

lia seisab oma mänguriista kõr- val kedagi tervitades. Vist on see ingel-sõnumitooja ning nagu Maarja on temagi valmis vastu võtma talle Isa poolt pakutavat saatust. Kuid see pole Maarjale osaks saav vallasema häbi, vaid pii- narikas märtrisurm! (Pilt 8)

Uue teemana pöördub maa- lidel kujutatud orel tagasi oma antiikaegsete juurte juurde ning seda mängitakse rooma jumalate pidudel kunstide kaitsja Apolloni auks. Lapsingel ehk puto, mis kristluses kujutab usutundeid, on ilmalikel maalidel vihjeks armu- kirele. Tegemist on kummalise kombinatsiooniga, sest lembelüü- rikat oreil ju ei mängitud!

Sellele vaatamata on Tizian paigutanud ühele oma maalile just alasti armastusjumalanna Venuse ja talle pilku heitva organisti. On see vaimse ja füüsilise armas- tuse vastandus? Või on armastus

Pilt 9. Gerard de la Vallée (1596–pärast 1667) **Püha Cecilia**. Pärast 1626. Õli (Belgia)

nagu kiusatus, mis viib muusika (st. hingeliste väärtuste) juurest eemale? Me ei tea seda, sest ajastu kunstistiil – manerism – vaid esitab küsimusi, kuid ei vasta neile.

Lõputu pidu

Vastuoludest tulvil on ka järgmine aastasada, kus samal ajal areneb hoogsalt teadus, hoogustub usu-vaimustus ja lobbab vägivald. Aga ometi – hirme osatakse juba summutada ning ümbritsevale hädarohkele vastukaaluks maalitakse rohkelt pilte taevastest ja maistest pidudest. Kuna mitmesugused muusikariistad on lõpuks jõudnud kirikutesse, hakkavad nende laefreskodel mängima terved pilvepealsed orkestrid, milles orel on aukohal.

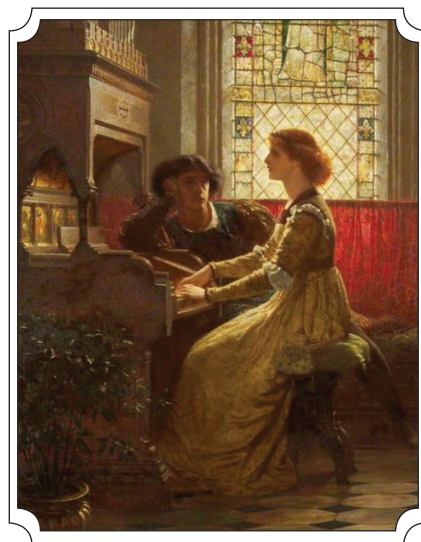
Kui aga organistiks on Cecilia ise, avavad akordid ukse taeva-riiki juba siinpoolsuses. Olenevalt kunstnikust ja vaatajatest, kellele

teos on suunatud, luuakse rohkelt naiivse võitu, kuid seda hardamaid usupilte. Mõnel neist mõjub pühak tänapäeva vaataja jaoks justkui lasteaia muusikaõpetaja, kelle selja taga lapsed kuulekalt ringmängu mängivad. (Pilt 9)

Kõige üllatavam on keskaegse surmatantsu uusversioon Saksa maal, Ellwangeri St. Vituse basiilikas, milles oreli taha on istunud surm ise. Nähtavasti meenutab see kõige kaduvust, millest ei jää puutumata isegi helide maailm.

Naised oreli taga

Oreli taga istuva ebamaise kaunitari motiiv kui kauni (kiriku) muusika allegooria jääb endiselt populaarseks ka valgustusajastul. Siiski muutub Cecilia pühakust üha enam naiseks, kelle peamine ülesanne ongi vaid vaatajat võluda. Mõnikord on ta isegi reaalne isik, kes laseb ennast pühakuna port-

Pilt 10. Francis Bernard Dicksee (1853–1928) **Harmoonia**. U 1877. Õli (Inglismaa)

reteerida. Keskajal oleks selline iseteadvus tähendanud küll lausa surmapattu, kuid nüüd on muutunud mentaliteet toonud esikohale inimese ja tema isiksuse. Vagadusega seonduv orel on seetõttu ühel sellisel hollandi daami portreel pooleldi varjatud ning ei sega enam modelli ilu imetlemist.

Järgmisel, 19. sajandil pöörati kunstis sageli nostalgiline pilk keskaja poole, lootes leida sealt moderniseerunud kaasajas kaduvaid väärtusi. Inglise kunstniku F. B. Dicksee sobiva pealkirjaga maalil „Harmoonia“ valitsebki tõelise armastuse ja tõelise usu sümbioos. (Pilt 10) Muusikainstrument, millel naine oma kallimale mängib, kuulutab siin jumalikku armastust nagu pühakuga klaasi-maalgi. Samas kasvab neid siduv õrn tunne nagu esiplaanil olev potitaim. Dicksee kuulus kaasmaalane D. G. Rosetti on loonud

aga midagi hoopiski vallatumat. Tema kavandatud vitraažil „Muusika“ (1862) on paarike jõudnud juba suudluseni ning seda pealegi üle laual oleva väikeoreli!

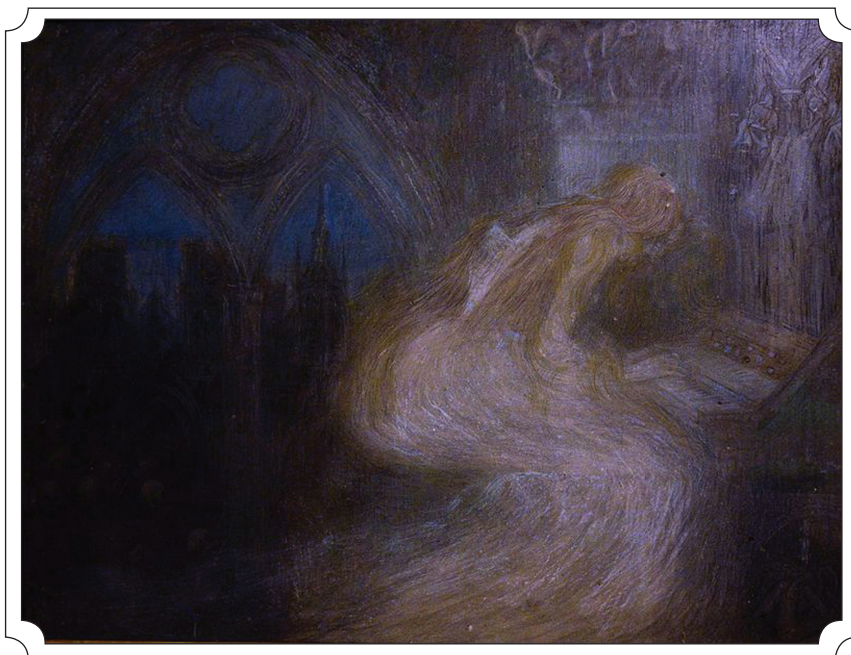
Uue aja vaim

Kuid orel võib haarata kogu ole-muse ja viia lausa ekstaasi ka ilma teise sugupoole juuresolekuta. Seda usub sümbolist Jan Toorop, kelle üle-eelmisel sajandilõpul valminud müstilisel maalil näib musitseerivat mitte keha, vaid hoopis vaim. (Pilt 11)

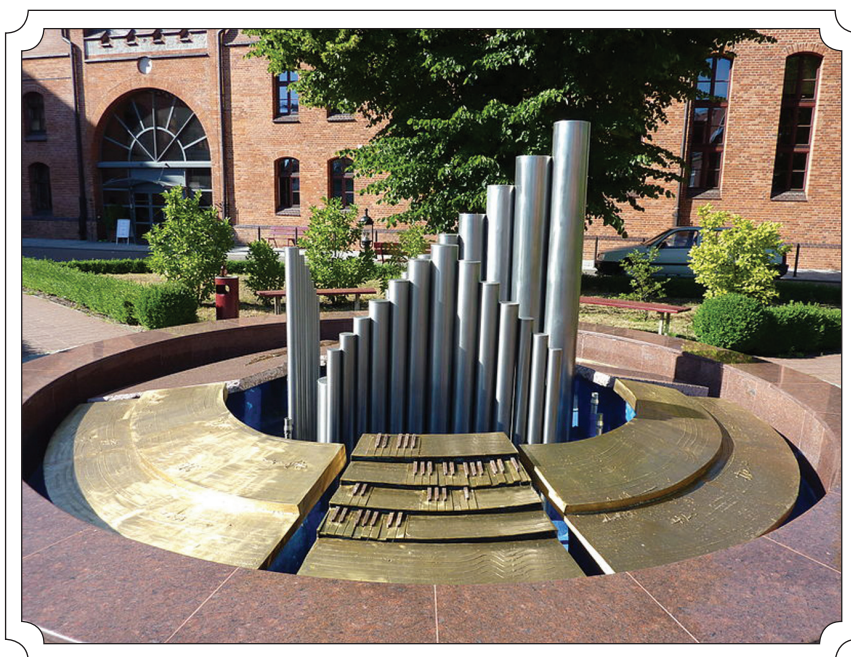
Uue, 20. sajandi kunst areneski edasi Tooropi näidatud suunas, muutudes üha abstraktsemaks ja individualistlikumaks. Huvi vormiuuenduse või vastupidi, ühiskonna valupunktide vastu tõrjusid teostel välja traditsioonilised teemad. Kaunis organist Cecilia muutus aegunud motiivide naeruväärseks näiteks, jumalik pill ise kadus aga kunstist kui midagi eriti vanamoodsat.

Siiski loodi alles hiljuti, 2006. aastal Gdanskis kontserdimaja ette purskkaev, mis mõjub ilma veeta kui mälestusmärk orelile. (Pilt 12) Kuid ei! Teatud aegadel purskab see klassikaliste heliteoste saatel, luues ainulaadse vaatemängu ning kinnitab, et orelimuusika on nüüdki sama elav kui enne. Kasvab see ju välja inimese hingest nagu taim maast või nagu oreli-viled Poola purskkaevust.

Anu Allikvee

Pilt 11. Jan Toorop (1858–1928) *Orel*. 1891. Pliats, värviline kriit (Holland)

Pilt 12. *Muusikapurskkaev*. 2006. Gdansk, Polska Filharmonia Bałtycka kontserthalli ees (Poola)